

Frankovics György

Nagy Imre „menedékjoga”

2006 februárjában kutatást végeztem három belgrádi levéltárban, és nagy mennyiségű irat került birtokomba, amelyek árnyaltabban közelíthetik meg a magyar–jugoszláv viszony alakulását. A tanulmányokban idézett dokumentumokat nem a megszokott módon, hanem hosszabb idézetek formájában ismertetjük. Tesszük ezt az olvasókra való tekintettel, akiknek némi segítséggel ugyan – némi háttér megadásával –, módjában áll majd megfelelő következtetéseket levonni, és olyan összefüggésekre szert tenni, amelyek esetleg elkerülték a történészek eddigi figyelmét. Emellett az eseményeket megélt szemtanúk saját 1956-os élményeikkel egészíthetik ki azt, tovább gazdagítva, illetve akár felidézhetik eddigi ismereteiket.

F. Gy.

A budapesti jugoszláv nagykövetség egyik munkatársa 1956. október 24-én belgrádi feletteseinek az alábbi sürgős, rejtjeles táviratot küldi:

„A tegnapi 15 órakor kezdődő, a poznańi eseményekkel kapcsolatos szolidaritási tüntetés az éjszaka folyamán tömegtüntetéssé nőtt. Gerő tegnapi 20 órai beszédét követően a rádiónál fegyveres összetűzésre került sor. Gerő meg sem említette a folyamatban lévő tüntetéseket, ami a tömeg még nagyobb elégedetlenségét váltotta ki.

Az ifjúsági KB a tüntetések élére állt, és az éjszaka folyamán röplapokat terjesztett. A tüntetők ledöntötték a Sztálin-szobrot, több hivatalos helyiséget elfoglaltak, valamint éjszaka a Magyar Rádiót kívánták elfoglalni, ahol a fegyverpogás még reggelre sem szünetelt. A tüntetések nemzeti és szovjetellenes jelleget öltöttek. Reakciós fellépésekre is sor került, de azt a tömeg nem támogatta. (...)

Nagykövetségünk épülete előtt a tüntetők éljeneztek: 'Éljen Tito!' Sok csoport segítségnyújtást kért tőlünk. Este 5 óra körül lakásomon többen felkerestek, és az érkező szovjet csapatok intervenciójáról értesítettek. A katonaság és a rendőrség a néppel szolidáris, akiket felfegyvereznek. Egyedül az ÁVH egységei állnak harcban.

Magyarország más településein – főként Székesfehérváron, Szegeden és Debrecenben – felkelés tört ki. Budapestre 4 és 5 óra között Cegléd, Szolnok térségéből ideért a szovjet páncélos hadosztály, s a városban hidakat és fontosabb objektumokat foglaltak el.

A KB éjszakai ülésén a Politikai Bizottságba új tagokat vettek fel, és újjá-választották őket. Rákosi hívei ettől elestek, de közöttük van Bata honvédelmi miniszter is. Nagyot a kormány elnökévé választották, aki reggel 8 óra 30 perckor felhívással fordult a tüntetőkhez, hogy oszlassák fel magukat, a leendő zavargást keltőket halálos ítélettel sújtják. Valamivel később közleményben fordultak – a Varsói Szerződés értelmében – a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokhoz, mégpedig segítségnyújtás céljából, ugyanis a magyar kormány nem volt felkészülve az események ilyen alakulására, egyben támadás érte.

Ez így nem pontos, ugyanis a tüntetők csak az ÁVH szerveit támadták meg. A felhívásban a néphez fordulnak, akiket a szovjet és a magyar egységekkel együttműködésre kérnek. Ezt a közleményt vélhetően az oroszok diktálták, valamint a kormány rendelkezését is. A zavargások még tartanak. További orosz csapaterősítést várnak Székesfehérvárról. (...)"

Nagy Imre és Kádár János a tömegek bizalmát nem nyerték el. Dalibor Soldatic jugoszláv nagykövet október 25-i táviratában a tüntetésről szólva kiemeli: „Kezdetkor az állami vezetés nem tett kísérletet arra, hogy kezébe vegye a dolgok rendezését. Nagy Imre az Országház előtt megtartott október 23-i esti beszéde – miniszterelnöki megválasztása előtt – nem elégítette ki a tömegeket. Gerő beszédében nem tért ki a történésekre, így még inkább feltűzette a résztvevőket. A Külügyminisztériumtól kapott tájékoztatás szerint a KB némely tagja arra kérte Gerőt, hogy ne tartsa meg beszédét, de ő hajthatatlannak bizonyult. A vezetés ezt követően teljes hallgatásba merült egészen másnapig, amikor közzétették az új PB összetételét, és Nagyot kinevezték a kormány elnökének. Nagy felhívása a tömeghangulat csillapítására csak részben volt hatással, s nem érte el a kívánt eredményt. Erre bizonyítékkul szolgálnak a ma felélénkült tömegtüntetések is. A vezetés reményeket fűz az új kedvezmények adásához, illetve Gerő leváltásához és Kádár első titkári kinevezéséhez. Teljesen világossá vált, hogy a pártvezetést és a kormányt pánikhangulat jellemezte, és a hatalmat teljesen kiengedték a kezükből. Nincs befolyásuk a dolgok alakulására. A hatalmat az orosz egységek tartják kezükben, a nép pedig súlyos áldozatok ellenére továbbra is az utcán van, és a tüntetések a mai nap folyamán felélénkültek.

A dr. Síktól (külügyminiszter-helyettes – a szerző megjegyzése) kapott információk alapján a KB plénuma keddtől, október 23-ától kezdve egyfolytában ülésezett (...) ma 15 órától ismét ülésezik. A KB épületét szovjet tankok vették körül, és védik. A tüntetők összetétele az események menetének függvényében változott. Első nap az ifjúság tüntetett. Az ifjúsági KB csatlakozott a tüntetők-höz, és kezébe kívánta venni a kezdeményezést, de azt nem sikerült megtartania. Az est folyamán nagy munkástömegek, hivatalnokok és állampolgárok csatlakoztak hozzájuk, akik között nacionalisták és antiszocialista elemek is találhatóak. A némely helyen ellenálló elbarikádozott, izolált csoportok főleg felfegyverzett fiúkból állnak. Azonban a tegnapi esti tömegtüntetés során megjelenő hatalmas néptömegeket figyelembe véve – melyek Gerő lemondását, a magyarországi területről az orosz csapatok kivonását követelik –, értelmetlen volna 'fasiszta banditáknak' és 'ellenforradalmároknak' nevezni, bár a tömegben mindenféle elem megtalálható. Ugyanez vonatkozna a mai nap során megvalósuló tömegtüntetések összetételére is. Horváth külügyminiszter, a KB tagja információja szerint, melyet személyesen Sík közölt velem, a KB október 23-án este határozatot hozott a szovjet csapatok kivonásáról, amikor *(hiányzó rész)* az értesítés arról szólt, hogy a katonák átállnak a tüntetők oldalára, és fegyvert osztanak közöttük, valamint közölte, hogy a rendőrség valójában nem létezik, az ÁVH-s egységek egyedül nem képesek szétverni a tüntetőket és a rendet fenntartani. A szovjet egységek legelőször egy harckocsihadosztály nagyságban érkeztek *(hiányzó rész)* Cegléd és Kecskemét felől, ámde még tegnap Romániából újabbakkal erősítették meg őket, mégpedig egy harckocsi-, illetve

gépesített hadosztállal. Kegyetlen vérontás következett. Az áldozatok száma néhány százra tehető, míg a sebesültek száma eléri a több százas nagyságot, ami a nép szemében teljes mértékben kompromittálta mind a magyar vezetést Gerővel együtt, mind pedig a Szovjetuniót. A vezetés ingadozó és határozatlan állásfoglalása nem elégítette ki a tömeget.”

Soldatic jelentése további részében a magyar vezetés további engedelmeyeiről, valamint Kádár és Nagy a tömeghez intézett szétosztási felhívásáról szól. Véleménye szerint az ilyen ígéret – szovjet csapatkivonás – nem biztos, hogy csillapítani tudja a helyzetet. Határozottabb intézkedéseket kellett volna foganatosítani az orosz egységek kivonása céljából, ily módon a kormány elnyerhette volna a tömegek bizalmát. Már hallhatók olyan észrevételek is, hogy Nagy elárulta a népet (rögtönítélő bíróság, szovjet egységek behívása, Gerővel megkötött kompromisszum).

Az '56-os forradalom szocialista és polgári jellege. A gyorsan zajló magyarországi október-novemberi forradalmi események jellegét a sokszínűség határozza meg. A nemzeti jelleg mellett a szocialista és a polgári forradalom számos mozzanata érhető tetten Dalibor Soldatic jugoszláv nagykövet jelentéseiben.

„A polgári pártok teljes gőzzel szerveződnek. A kommunisták álláspontról, programról és szervezeti felépítésről vitatkoznak. Elsősorban csak a korábbi nevek merülnek fel. Az új káderek, akik a felkelésben részt vettek, háttérbe szorultak. Így például Maléter ezredes, egy budapesti helyőrség parancsnoka – aki a pogromot vezetőik ellen a fő harcot vívta – a Parlamentben kijelentette, hogy kommunistának érzi magát, de a neve még csak számításba sem jött.

Az orosz egységek elhagyták Budapestet, de nem mentek messzire. A budapesti külvárosokban tartózkodnak. A MDP vezetőitől megtudtuk, hogy Romániából újabb szovjet alakulatok érkeznek Magyarországra, az egyik vélhetően a Szovjetunióból.

A magyar fegyveres erők megszervezésére tett erőfeszítések gyenge eredményt hoztak. A gyárakban a munkabeszüntetés még tart. Úgy tűnik, hogy nem történnek erőteljesebb erőfeszítések a munkásosztály megszervezésére és aktivizálására. Az utcán alapjelszóként fogalmazódik meg az az általános kérdés – amely a felelős körök vitáiban szintén felmerül –, hogy a szovjet egységek mikor hagyják el Magyarország területét.

A Magyar Szociáldemokrata Párt képviselői Bécsbe utaztak a II. Internacionálé kongresszusára.”

„Budapest, 1956. október 25. Egész reggel kapcsolatba kívántunk lépni a Politikai Bizottsággal és a Külügyminisztériummal. Felkerestem a lengyel nagykövetet, aki hasonló helyzetben van. Az elszigetelt csoportok még mindig ellenállnak a szovjet csapatoknak. A tüntetések ismét felélénkültek. A tüntetők nagyobb csoportja 12 órakor a Parlament felé indult, hogy követeléseit ismertesse, és követelje Gerő lemondását. A Parlament előtt a szovjet tankok akcióba kezdtek. Áldozatok is vannak. Innen kétszer is felhívták *nagykövetségünket, és közbelépésünket kéri* a további vérontás megakadályozására. A Politikai Bizottság közzétette, hogy Gerőt a párt első titkári beosztásából felmentette, s helyére Kádár János került.”

Még egy aznapi jelentés: „13 órakor ezerfős tüntető csoport – tekintélyes állampolgárok és munkások – magyar zászlókkal követségünk elé érkeztek, közben a magyar himnuszt énekelték, és 'éljen Tito', skandálták. A küldöttség négy tagja a követség udvarába érve elvtársainktól a nagykövettel való találkozást kérte. Válaszunkban közöltük, hogy nincs itt, mire arra kérték a nagykövetséget, hogy a jugoszláv kormánynak továbbítsa a magyar ifjúság azon kérését, hogy a jugoszláv kormány az ENSZ-nek nyújtsa be kérését, hogy az *idegen csapatok* magyar területen hagyjanak fel a magyar állampolgárok gyilkolásával, és pedig azon állampolgárokkal, akik békésen és fegyelmetlenül tüntetnek, és szabadságukat keresik.”

Kétségtelen, hogy a néptömegek követelései között célként az ország elvesztett függetlenségének, szabadságának elismerése, az idegen, orosz megszálló csapatok kivonása, a polgári demokrácia megteremtése, a Jugoszláviához való közeledés szerepelt, s egyúttal magyar részről a segítségkérés is megfogalmazódott.

A jugoszláv kormány a véres budapesti október 23–24-i eseményeket követően támogatta a magyar vezetésben bekövetkezett váltást, és üdvözölte Nagy Imre miniszterelnöki és Kádár János első titkári kinevezését, aki Gerő Ernő helyére került.

Sokszínűség – a demokrácia igenlése. A budapesti jugoszláv nagykövet, Dalibor Soldatić kitűnő kapcsolatokat ápolt a magyar kommunista reformvezetéssel, amiről egyik dátum nélküli, vélhetően október 25-i jelentésében számol be:

„1. Kifejeztük kívánságunkat és vezetőségünk készségét, hogy lehetőségeinkhez mérten segítségükre kívánunk lenni.” Soldatić Losonczy Gézával, Nagy Imre kormányának államminiszterével folytatott megbeszélést, aki „...megkérdezte, hogy politikai vagy gazdasági támogatást kívánunk-e nyújtani nekik. Azt válaszoltuk, hogy elsősorban politikai segítséget szeretnénk nyújtani, de nem zárjuk ki – lehetőségeinkhez mérten – a másik, gazdasági jellegű támogatást sem.

Losonczy megköszönte, és azt mondta, hogy az elhangzottakat továbbítja Nagynak és Kádárnak, valamint hogy a legrövidebb időn belül megválaszolja azt.

2. Kifejeztem aggodalmamat az események jobbrafordulását illetően, amelyek veszélyeztetik magát a társadalmi berendezkedést. Losonczy azt felelte, hogy megállapításunk pontos, ugyanis Rákosi és Gerő hibáiból adódóan a mai helyzet a múltba történő visszatérésnek tekinthető. Hangsúlyozta, esetükben nemcsak a többpártrendszer visszaállításáról van szó, a helyzetet a papság is felhasználja, hogy ismét vezetéshez jusson. Mindszenty csak a megfelelő pillanatra vár, hogy akcióba lépjen. A jelenlegi helyzetet továbbá nehezíti az is, hogy soron van a közelgő választás, valamint az, hogy a kommunista párt a múlt terheit is magán viseli, és azt újjá kell szervezni, míg a többi párt az önszervezéssel van elfoglalva. Ennek következtében az MDP kiszélesített elnökségének mai tanácskozásán az alábbi megállapodások születtek:

a) Rákosi és Gerő módszeresen elkövetett hibáitól határozottan és élesen el kell határolódnunk.

b) Az újonnan megszervezett párt a munkásosztály pártja lesz, amely a marxizmus-leninizmus elvei szerint működik.

c) A jelenlegi helyzetben a párt fővonulatában a szocialista vívmányok megőrzését, az agrárreformot, a kisajátítást, valamint a szocializmus és a kommunizmus terjesztését tűzi ki céljául.

d) Három alapvető feladatot kell megvalósítani: teljes erővel meg kell szervezni az ipari munkásosztályt, a hadsereget, valamint be kell indítani a termelést.

e) A szocialista párttal szoros barátságot és együttműködést kell kialakítani.

f) A párt pozitív hagyományára épülő építkezés folytatása a cél. Ezzel kapcsolatban meg kell oldani a párt elnevezésének cseréjét. Az új párt neve: Magyar Szocialista Munkáspárt.

Losonczy aláhúzta, hogy a harmincas években Magyarországon egy ilyen jellegű párt már működött (illegálisan és legálisan), és az pozitívan hatott a néptömegekre. A holnapi naptól kezdődően egy új lapot indítanak Szabadság elnevezéssel, és a Szabad Nép kiadását megszüntetik.

g) A KB luxushelyiségeit elhagyják, egy közönséges épületbe költöznek át.

h) Megszüntetik a hivatásos pártmunkások szerteágazó hálózatát, s helyükre társadalmi munkában pártmunkásokat alkalmaznak.”

Mielőtt még folytatnánk a pozitív változásokat tükröző reformszocialista elképzeléseket, el kell mondanunk, hogy a jugoszláv kormány támogatta az új Nagy–Kádár koalíciós kormány október 27-i megalakulását, kifejezve reményét, hogy intézkedéseit a 'széles néptömegek' támasztotta követelmények betartásával hozza majd, de egyúttal aggodalmát fejezte ki a 'társadalmi berendezkedés' veszélyeztető változások, azaz a többpártrendszerű polgári demokrácia miatt.

Sokszínűség – nemzeti függetlenség, nemzeti érzés. Dalibor Soldatić Losonczy Géza államminiszterrel folytatott megbeszélésének további részletei:

„i) A nemzeti függetlenségre különös hangsúlyt fektetnek, valamint a nemzeti érzés ápolására, ugyanis ezen elemek háttérbe szorítása különösképpen a bekövetkezett eseményekben nyert megvilágítást. Losonczy elmondta, hogy ezeket az elveket a párt új lapja vezércikkében minden bizonnyal már holnap közlésezik. Személyes véleménye szerint, ha helyes politikát folytatnak, akkor az ifjúság soraiból is sokakat megnyerhetnek.

j) A beszélgetés során elmondtuk, hogy az a benyomásunk támadt, a kedvezmények adásában túl messzire mentek, és elmondtuk érveinket – az önk 156 (utasításának – *a fordító megjegyzése*) megfelelően –, és azt a helyszínen tapasztaltakkal egészítettük ki. Losonczy elmondta, hogy teljes mértékben megérti aggodalmunkat, valamint hogy azt maguk is osztják. Nehéz szívvel egyeztek bele az egypártrendszerrel a többpártrendszerre való áttérésre és a kispolgári pártok szerveződésébe. Ha ezt nem tették volna meg, akkor teljesen eltűntek volna. A kedvezmények adását illetően azonban elismeri, hogy nem jogosult kedvezményeket is kiadtak, s azokat most védelmébe kell venniük a tömeg előtt, míg a nép által követelt alapvető kedvezmények kiadását nem adják meg. Losonczy erre példaként hozta fel egy felkelőcsoport vezetőjének Kádárhoz intézett szavait: „Önök kedvezményeket adnak azoknak, akik nem is harcoltak, de nekünk, akik harcoltunk, szinte semmiféle kedvezményt nem adnak.”

Losonczy elmondja, hogy Maléter ezredes, a felkelés legnépszerűbb személye kinevezésével valamelyest javítottak a helyzeten, akit honvédelmi miniszterhelyettesnek neveztek ki, azonban a kompromittálódott kommunista

miniszterek eltávolítása a kormányból szükségtelenül elhúzódik. Egy példát is felhozott. Ma egy munkásokból, parasztokból, egyetemi tanárokból és másokból álló debreceni küldöttség kereste fel őt, akik szintén felvetették a kompromittálódott kommunista vezetők eltávolítását, s aláhúzták, számukra érdektelen, hogy a különböző koalíciós pártok tagjaiból hányan képviseltetik magukat a kormányban, egyedül csak az érdekli őket, hogy azok tisztességes emberek-e, s többségében lehetnek akár kommunisták is, ha rákosistákként nem kompromittálódtak, ugyanis azok elfogadhatók számukra. Losonczy megemlítette, hogy késlekedett a párt elnökségéből az olyan kompromittálódott emberek eltávolításával, mint Apró és Kiss, bár bizonyossá vált, hogy csak kárt okoznak nekik. A kormány gyors átszervezésével az ilyen nehézségeket könnyen el lehetne távolítani. Ily módon a szemben álló fél kezéből kiütnék a fő érveket, és egyúttal úgy véli, hogy ebben az esetben nem kellene sietni a választás megtartásával, mivel a néptömegek egyik főbb követelése így módon teljesülhetne.

3. Losonczy a többi felmerülő nehézség között feltünteti, hogy az oroszok késlekednek a város (Budapest – a szerző megjegyzése) kiürítésével, valamint azt, hogy hosszú ideje Magyarország területén tartózkodnak. Így a munkások a termelés beindításával kapcsolatos alapkövetelménynek nem tesznek eleget.

4. Arra az észrevételre, hogy a vezetőség mindaddig nem megfelelően teremtett kapcsolatot a munkástanácsokkal és a munkásszervezetekkel, Losonczy válaszában közli, hogy ez nagyjából pontos meghatározás, de ilyen irányú elmozdulás is történt. A szakszervezet ma délre a budapesti munkástanácsok képviseletét ellátó személyek számára tanácskozást hívott össze. Nem ismertek még számomra az eredmények, ám a tény, hogy ilyen összejövetelre sor került, pozitívnak tekintendő.”

Sokszínűség – Nagy Imre szerepe. Losonczy Géza miniszter a megbeszélés során Dalibor Soldatic jugoszláv nagykövetnek még az alábbiakat is mondta:

„5. Nagy ma fogadta az összes csepeli gyár 40-50 fős küldöttségét, s meggyőzte őket a termelés folytatásáról. 'A munkások a termelés beindítását a szovjet csapatok kivonulásához kötötték.' Nagy őszintén és közvetlenül válaszolt erre, mire a munkások több alkalommal tapssal jutalmazták, bár a küldöttség igen összetett volt.

6. Losonczy megemlítette, hogy a kisebb pártok többnyire aktívak és agresszívok. A Kisgazda Párt magához vette a Magyar Nemzetet, bár a szűkebb kabinet úgy határozott, hogy ez az újság a kormány félhivatalos lapja lesz. Losonczy ez ügyben Tildynél közbejárt. A Kisgazdapárt saját lapot indított, a Kis Újságot, de a nők számára a Hétfői Hírlapot magának követeli. Kéthly Annáról elmondja, hogy Filips Morgannal való találkozás céljából Bécsbe utazott. Egy meg nem erősített hír szerint, a nagy-Britanniai Munkás Párt Nagy-kormányára iránti szimpátiáját fejezi majd ki, amennyiben a kormányban a szociáldemokraták is helyet kapnak. Állítólag Filips Morgan Pestre kíván jönni, hogy a kormánnyal megbeszéléseket folytasson.

7. Losonczy elmondta, hogy a kormány intézkedéseket tett a szovjet kormánnyal folytatandó magyarországi szovjet csapatkivonás tárgyalásáról.

8. Losonczy összefoglalójában ismertette a legfontosabb feladatokat:

a) a biztonság helyreállítása és a banditacsoportok megsemmisítése (a forradalmi bizottságok fegyveres csoportjai);

b) kormányalakítás;

c) a Varsói Szerződés felmondása és a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonása;

d) a termelés beindítása;

9. Losonczyt értesítettem arról, hogy holnap Kádárral kívánok találkozni. Megkért, hogy észrevételeinket fejtsem ki neki, amelyek pontosak és megalapozottak, és ő jó szándékú. Ezelőtt két-három nappal teljes mértékben megértette a helyzetet, ezért igen lehangolt, és segítségre szorulnak. (Ez a Kádár által elmondottakban nyilvánul meg főképpen, amiket Losonczynak mondott, amikor a többpártrendszer bevezetéséről szóló tanácskozásról távoztak: 'Más hibái miatt át kellett adnunk a munkáshatalmat, bár igen sok volt rajta a lyuk, mégis volt tartalma. Ezért szomszédaink előtt szégyenkezünk kell, s vissza kell térnünk oda, ahol 1945-ben tartottunk.')

Az új Nagy-Kádár-kormány október 28-án közzétett nyilatkozatában a budapesti eseményeket általános népmozgalomnak ítélte meg; elutasítva az ellenforradalmi minősítést, úgy értékelte azt, mint egy olyan mozgalmat, melynek célja a nemzeti függetlenség elnyerése, a szovjet csapatkivonás stb. Az új kormány azonban nem tudta lecsillapítani az eseményeket, a forradalmi hullám egész Magyarország területére kiterjedt, melynek domináns vonásaként szembe-tűnő a szovjet- és kommunistaellenesség.

Nagy Imre okt. 30-án kijelentette, hogy az új kormány a Magyar Szocialista Munkáspárt elnökségével egyetértve meghozta sorsdöntő határozatát az egypártrendszerrel a többpártrendszerre való áttérésre, és az új kormányba a legjelentősebb pártok vezetői kerültek megválasztásra. A kormány felhívta a szovjet parancsnokságot, hogy egységei haladéktalanul kezdjék meg a csapatkivonást.

Nagy így válhatott a forradalom vezetőjévé, sorsát a forradalom sorsához kötötte!

Orosz, amerikai vélemények. 1. „Ma megbeszélést folytattam Andropov szovjet nagykövettel, akinek rezidenciáját szovjet tankok őrzik, így csak szovjet kísérettel lehet megközelíteni. Andropov nagyon ijedt ember benyomását kelti, és aggódik” – kezd jelentésébe Soldatic jugoszláv nagykövet 1956. október 26-án.

„Megerősítette, hogy a magyar kormány segítségül hívta a szovjet egységeket, s azok a rend helyreállításával elhagyják a várost és visszatérnek támaszpontjaikra. Ismeretlen számára *(hiányzó rész)* a kérelemmel kapcsolatos állásfoglalás, hogy a szovjet csapatok elhagyják-e Magyarország területét?

2. Ma Horváth külügyminiszterrel telefonon beszélt. Közölte, hogy hamarosan bejelentik a széles alapokon nyugvó új nemzeti Nagy-kormány állásfoglalását. (...) Hozzátette, hogy a városban a helyzet lényegében nyugodt, és hogy másnap reggelre helyreáll a rend. (...) Horváth közölte, hogy vidéken (Debrecenben és egyéb ipari központokban) megalakulnak a munkástanácsok – akik a valós hatalom birtokosai –, de minden kapcsolatuk megszakadt a központi

kormányval. Ezt a hírt az MTI is megerősítette, kiegészítve azzal, hogy a debreceni bizottság tárgyalta a szovjet katonai parancsnokkal, és a szovjet csapatok elhagyják a várost.

3. Egész nap hiába próbálkozom a Parlament épületébe való bejutással, ahol megbeszéltem találkozóm lenne Marosánnal, a PB tagjával.”

Srđa Prica jugoszláv miniszterhelyettes a belgrádi Ridelberger amerikai nagykövettel október 26-án megbeszélést folytatott. Feljegyzésében írja, hogy „a kelet-európai országokban zajló események erejéről és mélységéről helyes értékelést adtunk, és azok pontosnak mondhatók, közölte vele az amerikai nagykövet. Dulles üzenetében első helyen üdvözli a magyar nép azon kívánságát, hogy a szovjet dominanciától nagyobb önállóságra tegyen szert. A széles demokratikus mozgalom egyben kifejezi a Szovjetunió alárendeltsége elleni érzelmek mélységét. A szovjet fegyveres erőknek a civil lakosság elleni bevetése pedig megmutatja azokat a méreteket, meddig képesek az oroszok elmenni, amit dominanciájuk megőrzése érdekében tesznek. Ők, az amerikaiak sosem tudják elképzelni, hogy a civil lakosság hogyan tudja magát a tankok ellen megvédeni. Mit lehetne tenni a vérontás ellen? Hatni kellene az új kormányra, hogy ne alkalmazzon megtorlást a zavargásokban részt vevő lakosság ellen. Úgy véli, hogy ebbe az irányba közösen tehetnénk bizonyos lépéseket, s ennek céljából felhasználhatnánk meglévő befolyásunkat a Szovjetunióra.”

Srđa válaszában közli, hogy „helyes lépésnek tartja a magyarországi helyzet lecsillapítását, aminek érdekében külsőleg semmilyen lépést sem szabad megtenni. Az utóbbi események, különösképpen Nagy és Kádár nyilatkozatai arra irányulnak, hogy az új kormány azon fáradozik, hogy a dullesi üzenetben megfogalmazott elvárások szerint járjon el. A jugoszlávok a megtorlás ellen vannak, az ország minél gyorsabb demokratizálódásáért tesznek erőfeszítéseket, nemcsak Magyarország, hanem a Szovjetunió tekintetében is. Nem állíthatók meg a folyamatok, ugyanis a helyzetet egy külső beavatkozás tovább bonyolítaná és nagyban megnehezítené.

Ridelberger tovább érdeklődött a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, mivel azok 'történelmi jelentőségűek, és nem lehet őket elhallgatni', ilyen értelemben a jugoszláv kormány tesz-e nyilatkozatot?”

A nyilatkozat ugyan elmaradt, de Tito két nappal később, október 28-án levelet intézett az MDP vezetőségéhez és a hazaszerető magyar néphez.

Többpártrendszer, a Kossuth-címer. 1. A budapesti események alakulását a budapesti jugoszláv nagykövetség munkatársai élénken figyelik, s naprakészen tájékozottaknak tekinthetőek, hiszen a Magyar Dolgozók Pártja reformszárnyával szoros kapcsolatban állnak. Soldatić nagykövet belgrádi feletteseit október 26-án az új magyar kormány megalakulásáról tájékoztatja.

„Ma véletlenül felkerestem Bognár külkereskedelmi minisztert, aki az alábbiakat közölte velem: még a nap folyamán megalakul az új Nagy-kormány. Az összetétele még nem ismert.

2. A KB a felkelőkkel felvette a kapcsolatot, és megbeszéléseket folytat velük. Megbeszéléseket folytattak az egyetemistákkal, de tárgyalni fognak a többi csoporttal is. Bognár szerint a mozgalom egyetemistákból és fiatalokból, munkásokból és demokrata egységekből áll, akik csatlakoztak a felkelőkhöz.

A felkelőknek nincs egységes vezetésük, ezért több, eddig megalakult csoporttal kell tárgyalni.

3. A felkelők követeléseinak nagyobb része elvileg elfogadható, de megvalósítása nem. Így például nem fogadható el azon követelésük, hogy a szovjet csapatokat vonják ki, mindaddig, míg helyre nem áll a rend. Ezenkívül a fenti követelés teljesítése függ a Szovjetunió állásfoglalásától, egyetlenegy nem szocialista követelés lenne: a *többpártrendszer*, és a *Kossuth-címer* bevezetése, amely azonban a Nagy-Magyarország címere, s a szomszéd országok számára elfogadhatatlan.

4. A szakszervezetek a KB-nak átadták a helyzet megoldására szolgáló javaslatukat (a programot a Népszava 2. számában tették közzé). A programból adódó követelések egy részét már a KB közleménye is tartalmazza.

5. A KB szerint a magyar hadsereg nagyobb része a kormányt támogatja, de helyenként a felkelőkhöz csatlakoztak a szovjet egységek magyarországi kivonulásával kapcsolatos követelés értelmében. Bognár elmondta, hogy a vezetőség nagyon lassan és habozva reagál a követelésekre (Gerő leváltása, Nagy, a kormány elnökének kinevezése stb.), s az vezetett el a mai helyzetig, amelyben a felkelők állandóan újabb és újabb követelésekkel állnak elő, s követeléseikkel már-már a szocialista rendszer létét kérdőjelezzik meg. Arra a kérdésre, mit kíván a KB megtenni, Bognár azt válaszolta, hogy a felkelők jogos követeléseit maximálisan és gyorsan elfogadják, de amennyiben a harcok nem szűnnek meg, úgy erőt alkalmaznak a felkelés elfojtására.”

A jelentésben a többpártrendszer és a Kossuth-címer kiemelt betűvel szedett, ezek a titói szocialista jugoszláviai vezetésnek nem feleltek meg. Az 1848–49-es szabadságharcra emlékeztető Kossuth-címer használatában valamiféle Nagy-Magyarország feltámasztásának szándékát látták megvalósulni. A szocialista rendszer léte is megkérdőjeleződött ezekben a napokban, a majdani Nagy Imre vezette kormánynak igen körültekintően kellett eljárnia egy sor megoldatlan kérdést illetően: az ország függetlenségének helyreállítása, a többpártrendszer bevezetése, a politikai demokrácia visszaállítása, ami létében fenyegette a szocialista berendezkedést, a Varsói Szerződés felmondása a szovjet csapatkivonás tekintetében.

Ezzel egy időben a jugoszláv vezetés Nagy Imréhez való viszonyában – a magyarországi eseményekben előállt többpártrendszer bevezetése valójában olaj volt a tűzre, habár a titoisták állandóan a társadalom 'liberalizálásáról' és 'demokratizálásáról' beszéltek – törés és szembefordulás következett be. A titói vezetés úgy vélekedett, hogy a magyar válság Nagy Imre eltávolításával oldható meg.

A forradalmat Erdei Ferenc „ellenforradalminak” minősítette. „A mai napon egy Naggyal való sürgős találkozót kértem, illetve a kormány más tagjával, akit ő kijelöl (...). Erdei Ferenc, a kormány elnökhelyettese és Horváth Imre külügyminiszter fogadott. Horváth miniszter páncélozott járművel jött el értem a követségre – jelenti Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet október 27-én. – Közöltem velük, hogy kormányom utasítására jöttem el, és a helyzetről kívánok tájékozódni, mivel vezetőségünkben bizonyos bizonytalanság tapasztalható, valamint arra kértem, amennyiben lehetséges, nyújtsunk nekik támogatást. Hozzátettem, két nappal ezelőtt a fenti utasítás alapján hiába kíséreltem meg a

vezetőség valamelyik tagjával kapcsolatba lépni. Erdei a helyzetet a következőképpen értékelte: széles körű szervezett ellenforradalmi mozgalomról van szó. Vitás kérdésnek tűnik az országban a demokrácia megvalósításának módja, a szervezett erők és a széles néptömegek közötti viszony rendezése. A tömeg elégedetlenségének okai között a júliusi plénum intézkedései (Rákosi leváltása – a szerző megjegyzése) mellett a rákosista időszak hibás politikája rejlik. A Szovjetunió KP XX. kongresszusát, különösen a júliusi plénumot követően a demokratikus közvélemény demokratizálódási követelésekkel állt elő. A mozgalomhoz az értelmiség mellett a munkások és a parasztok is csatlakoztak. A sajtó és különböző viták hatására élesebb követeléseket fogalmaztak meg. Mindez arra utal, hogy tudatos ellenforradalmi szerveződés akciójáról van szó. Az állami és a pártvezetés a komoly események és mozgalmak tekintetében egységes álláspontot képvisel. Velük szemben Nagy és Kádár nyilatkozatai értelmében jártunk el, a rend helyreállítása céljából szovjet egységek segítségével fegyveresen beavatkoztunk, és fegyveres munkásosztásokat szerveztünk. Az intézkedések eredménye – Budapest esetén –: a lázadás leverése a katonai akció nyomán vége felé jár, ami a vidéket illeti, ott több helyen tüntetéseket tartottak. Mindaddig budapesti méretű fegyveres akcióra nem került sor, de nem zárható ki annak bekövetkezése. Amennyiben sor kerülne rá, a budapesti intézkedésekhez hasonló, határozott intézkedéseket teszünk. Amíg katonai szempontból a helyzet olyan, amint azt kifejtettem, a politikai helyzet bizonytalan és kritikus. Ugyanis fél órával ezelőtt közöltük az új kormány állásfoglalását, de nem tudjuk, milyen visszhangra talál a nép körében. Az új kormány még nem ült össze, emiatt a közös párt- és állami vezetés végzi az ügyintézését? Ezt követően Erdei részletesen elmagyarázta a kormányban előállt változásokat.”

Erdei Ferenc, a Nagy Imre-kormány miniszterelnök-helyettese a magyarországi demokratikus fejleményeket 'szervezett ellenforradalomnak' minősítette, annak ellenére, hogy elismerte a demokratikus mozgalomban részt vevő értelmiségiek, munkások és parasztok, jelesül a néptömegek demokratizálódási törekvéseit. Az új kormány összetétele népfrontos politika megvalósítását tükrözte, ugyanis a kormány három alelnöke közül kettő nem volt kommunista, míg a rákosista vezetés helyére látszatra reformkommunisták kerültek: így Münnich és Kossa, a mezőgazdasági tárcát Kovács Béla, a Kisgazdapárt volt főtitkára kapja, Tildy, a parasztság és az értelmiség körében népszerűnek számító volt kisgazdapárti elnök, egyben volt köztársasági és államelnök. A tüntetésekből részt vevő ifjúság bizalmát élvező Gyenes és Lukács György miniszteri kinevezést kapott, valamint a Tervhivatal élére Kiss, volt szociáldemokrata került, a honvédelmi miniszteri tisztséget Janza tölthette be, míg Babicsot, az ismert tudóst az egészségügyi tárca vezetésével bízták meg. A volt kommunista szektás vezetéset eltávolították – Gerőt kivéve, aki továbbra is a Politikai Bizottság tagja maradt”, jelenti Soldatic.

A magyar–jugoszláv együttműködésről. Erdei Ferenc, a magyar miniszterelnök-helyettes, Horváth Imre külügyminiszter és Dalibor Soldatic jugoszláv nagykövet október 27-i megbeszélése során óvatosan, de felvetődött az együttműködés kérdése is. Horváth „örömmel venné a jugoszláviai segítségnyújtást”. „Azt válaszoltam, hogy nem rendelkezem konkrétabb utasításokkal, és aláírtam, hogy elsősorban azért kerestem fel őket, hogy bizonyos mértékadó

értesülést nyerjek a fennálló helyzetről, mivel kormányom bizonytalan, s csak ezt követően lehetne szó a segítségnyújtásról stb. Erdei ehhez hozzátette, hogy vidéken több helyen is megfogalmazódott többek között a Jugoszláviával megkötendő katonai szövetség kérdése is. Ezzel kapcsolatban nem hivatalosan értesítettem őket arról, hogy különböző csoportok kérelemmel fordultak a nagykövetséghez, arra kérve bennünket, hogy kormányunkat és a világ közvéleményét informáljuk az eseményekről, aláhúzva, hogy konkrét esetekben – benyomásunk szerint – nem olyan csoportokról volt szó, amelyek antiszocialista jelszavakkal léptek fel, amit mindketten megerősítettek, nevezetesen, hogy ilyen progresszív tüntetői csoportok valóban léteznek.

Az a benyomásom támadt, hogy Horváth kezdeményezte esetleges támogatásunkat, amelybe belekapaszkodott. Ezt nem nyilvánították ki, ám valószínű, hogy politikai segítségre gondoltak, s ezért a látogatás végén azt javasoltam nekik, hogy látogatásomról ne jelenjen meg semmi, mivel az új kormánnyal az első kapcsolat felvételére került sor, mégpedig tájékozódás céljából, amivel egyetértettek. Horváth úgyszintén megkérdezte, hogy vezetőségünkben és közvéleményünkben az események milyen visszhangra találtak. Közöltem velük, hogy éppen ezért kerestem fel őket, mivel vezetőségünk nem ismeri kellőképpen a helyzetet. (...)

Erdei a végén közölte, hogy Budapesten a tegnapi nap kritikus volt. Határozottan léptek fel az ellenálló csoportokkal szemben, fegyveres tisztogatást végezve. Eközben mindazoknak amnesztiát adtak, akik este tíz óráig megadták magukat. A mai hivatalos tájékoztatók ismertetik, hogy az ifjúság nagy számban élt a kapott amnesztiával. Akik Pesten még ellenállnak, azok kizárólag ellenforradalmi elemeknek tekinthetők. (...)

Erdei aláhúzta, hogy személyét tekintve örömeire szolgál, hogy Jugoszlávia képviselője – a külföldi képviselők közül – elsőnek lépett kapcsolatba az új kormánnyal. Megemlítem, hogy E. a megbeszélés elején elnézést kért, mivel Nagy nem tudott fogadni, annál az oknál fogva, mivel nagyon elfoglalt, ami érthető is. Azonban úgy vélem, szándékosan úgy rendezték a dolgokat, hogy ne találkozzam vele. Távozásomkor konkrét kérdésekre, hogy állnak a Szovjetunióval való tárgyalások, Horváth azt válaszolta, hogy a megjelent nyilatkozaton kívül konkrétan semmilyen lépést nem tettek. (...)

Soldatic 28-án a belgrádi Külügyminisztériumot értesíti Sík Endre külügyminiszter-helyettessel való találkozásáról is, aki a másnapi ENSZ Biztonsági Tanács ülésével – melyen a magyarországi szovjet intervenció kérdését tárgyalják – kapcsolatban elmondta, hogy az alábbiakat közölje feletteseivel:

„1. Amennyiben képviselőjüket meghívják a tanácskozássra: a) elvi nyilatkozatot tesz, amelyben tiltakozik a kérdés napirendre tűzése ellen, mivel az Magyarország belügyének tekintendő, és nem tartozik az ENSZ illetékességébe; b) megkéri képviselőnket, hogy ilyen értelemben tegyen határozati javaslatot.

2. Amennyiben küldöttük az ülésre nem kap meghívást: a) megkéri küldöttünket, tegyen javaslatot a magyar küldött ülésre való meghívására; b) ebben a kérdésben konzultál küldöttünkkel, valamint a szovjet küldöttel.”

A szovjet–jugoszláv–magyar diplomácia az ENSZ-ben minden egyes, az '56-os magyar ügyet érintő lépését előre egyeztetette, és azzal kapcsolatban közös véleményt, állásfoglalást alakított ki, főként a forradalom leverését követő időszakban.

A KB tagjainak többsége Nagy-ellenes. Dalibor Soldatić 1956. október 29-i jelentésében a magyarországi helyzet labilitására utal, egyúttal érzékelteti az összetett baloldali érdekeket, a Központi Bizottságon belül a konfliktushelyzet kialakulását.

Belgrádi felettese szignójában jelzi: „Felhasználandó a képviselteinknek nyújtott rövidebb értékelés során.”

„Ma Mijatović beszélt Marosánnal, a PB tagjával, aki a következő kijelentést és helyzetértékelést tette: a párt szétesett, gyakorlatilag nem létezik, a szakszervezetek megszűntek. Amennyiben a harcok folytatódnak, a reakciós erők nyernek tért. A forradalmi bizottságokból némely helyen kidobták a kommunistákat, így Szegeden, Szolnokon és másutt, némely helyen a kommunisták illegálisba vonulnak. Véleménye szerint, a jelenlegi helyzetben szükség van a szovjet egységekre, míg a katonaságnál nem rendeződik a helyzet, valamint a forradalmi erőkből nem szerveződik meg az új népi rendőrség. A kormány semmiféle garanciával nem rendelkezik, illetve az ország belügyi helyzetét tekintve nem gyakorol ellenőrzést. Egész Magyarország felett nem rendelkezik egy felkelő kormány, ám egyes kerületek tekintetében bizottságok működnek. A jelenlegi fegyveres harcok szervezésében és vezetésében magasabb rangú tisztek vesznek részt, s a helyzet egészét tekintve bizonytalannak és kritikusnak mondható. A helyzetet tovább nehezíti a Biztonsági Tanács, valamint az amerikai és angol propaganda. A Moszkvai Rádió, a Pravda és a csehszlovák propaganda állásfoglalásukkal károsan hatnak, a szovjetellenes hangulatot szítják, stimulálva a sovíniszta, nacionalista tendenciákat. A mai kormány – véleménye szerint –, ha fennmarad, garantálja a szocialista program megvalósítását és véghezvitelét, tekintet nélkül annak bizonyos koalíciós összetételére. Mikojan és Szuszlov végül is beleegyeztek abba, hogy a budapesti felkelést nem lehet teljes egészében profaszisztának és ellenforradalminak minősíteni, tekintettel a reakciós elemekre, akik a nép általános elégedetlenségét felhasználják a szocializmus elleni küzdelemben. Úgy vélekedik, hogy a vezetőknek vállalniuk kell a felelősséget azért a politikáért, melyet 1948-tól napjainkig folytattak, de azok most is mossák kezüket. Úgy ítéli meg, hogy nemcsak róluk van szó, hanem káder- és személyi mozgásokról és változtatásokról, egyúttal bírósági felelősségre vonásról is. Felhívjuk a figyelmet, hogy Marosán a KB nagyobb hányadának a véleményét fogalmazta meg, amely a Nagy-csoporttal szemben negatívan foglal állást.”

A szovjet vezetők – Mikojan és Szuszlov – a forradalom napjaiban közvetlenül Budapestről irányították a szovjet külpolitikai lépéseket, egyben a magyar belpolitikát is, akik – Marosán szavai szerint – a magyarországi eseményeket október 29-én még nem ítélték fasiszta jellegűnek és ellenforradalminak. Az csak később nyer ilyen jellegű megfogalmazást, vélhetően a Nagy-csoporttal szemben álló Kádár vezette kommunista vezetők tendenciózus értékítéletét és minősítését követően, akikkel mindvégig kapcsolatban álltak.

A jugoszláv vezetés, bár elítélte az október 24-i szovjet intervenciót, nem támogatta a Nagy-kormány radikalizálódását, a szovjet csapatkivonást, valamint a magyar kormánynak a Szovjetunióhoz és a Varsói Szerződéshez 'fűződő viszonyát'. Nem tartotta reálisnak a Nagy-kormány október 30-án és november 2-án hozott döntéseit: a semlegességi nyilatkozatot, a négy világhatalomhoz

intézett felhívást, sőt veszélyesnek tartotta azokat, mivel alkalmazásuk Európa ezen részén a tömbök között meglévő egyensúlyi helyzetet veszélyeztetik, amit követően az akkori, relatíve stabil jugoszláviai helyzet is veszélybe kerülhetne.

Tegyük hozzá, Nagy Imre november 2-án külföldi újságírók előtt tartott tájékoztatón kijelentette, hogy Magyarország sem a többi szocialista ország útját, sem pedig a jugoszláv utat nem kívánja építeni, inkább az ausztriai választja, amiről a jugoszláv kommunista vezetés még aznap, a brioni orosz–jugoszláv megbeszélés megtartása előtt értesült.

A jugoszláv nagykövet, Dalibir Soldatić az eseményeket 'népfelkelésnek' nevezte. Soldatić jugoszláv nagykövet a Jugoszláv Külügyminisztérium titkárságának 1956. október 28-án megküldött jelentését tekintve elmondható, hogy az a magyarországi helyzet alapos ismeretére vall, jelezve a magyar népnek a szocialista Jugoszlávia felé fordulását. Vélhetően napjainkban is részben egyet lehetne érteni vele az alábbiakban ismertetésre kerülő, az '56-os forradalom jellegének megítélését tekintve.

„Felhívjuk a figyelmet, hogy reánk mint szocialista országra nézve, komoly veszély hárul, amennyiben egyetértünk a sztálinista–rákosista többségű KB itteni hivatalos állásfoglalásával, miszerint 'szervezett ellenforradalmi mozgalomról' van szó. Drašković kijelentése még elfogadható, azonban rádióink híradásai, amelyek a budapesti hivatalos kommunikék alapján fogalmazódnak meg, kétségkívül káros politikai következménnyel járnak. Tény az is, hogy Nagy is visszahúzódik, ami az események értékelését illeti, ami még inkább tovább bonyolítja a helyzetet. Az 529. számú táviratunkból teljesen érthetővé válik, miszerint Horváth miniszter azonnal megragadta a támogatásunkat, mire visszahúzódtam, és megakadályoztam, hogy látogatásomról bármi is megjelenjen. Mi már sok anyagot küldtünk arra vonatkozóan, amiből jól érzékelhető, hogy a magyarországi események hivatalos értékelése pontatlan. Megismételjük tehát, mivel minden világos, és szó sincs semmiféle 'ellenforradalmi mozgalomról', hanem a gyűlölt sztálinista rezsim elleni széles körű népfelkelésről, egy erős nemzeti jelleggel, amely az ország függetlenségének biztosítását és a szovjet csapatok kivonását követeli az országból. Ebben a tömegmozgalomban bizonyos antiszocialista tendencia is észrevehető, bizonyos ellenforradalmi elemek kilengései, azonban mindez nem tekinthető lényegesnek a néptömegek teljes mértékű mozgalmát illetően, valamint az események értékelését tekintve. Azonban még túl korai lenne, és nem is lehetséges egy végső értékelést és elemzést adni, de úgy véljük, hogy elegendő elemmel rendelkeznek az állásfoglalás elfogadása tekintetében. Aminek kapcsán tekintettel kell lenni arra a tényre is, miszerint a néptömegek nagy bizalmat és reményt táplálnak a szocialista Jugoszlávia iránt, ami már számtalan esetben nyert kifejezést.”

Villanásszerűen csak néhány külföldi reakciót emelnék ki.

A belgrádi brit nagykövetség ügyvezetője, Hayman október 27-én felkereste a jugoszláv J. Zemljak külügyi osztályvezetőt, akinél tájékozódni kívánt a jugoszláv álláspont felől a lengyel- és a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, valamint arról, hogy az ezekben az országokban bekövetkezett változások miként érintik a jugoszláv–szovjet viszony alakulását. A jugoszláv politikus meggyőződését fejezte ki Nagy Imre kormányával kapcsolatban, amely ma alakult,

s képesnek tartja, hogy programjával úrrá legyen a helyzeten. A lengyel, magyar és a szovjet egymás közti viszony rendezését egyenlőségi alapon kell lefolytatni, mert csak így módon lehetséges a békés egymás mellett élés elveit helyesen alkalmazni és a világbékét fenntartani – vélekedett a jugoszláv külügyes.

Primožić washingtoni jugoszláv követ október 27-én jelenti: „A sajtó, rádió és a tévé a felkelők, a magyar katonaság és a nép segítségnyújtásával a 'vörösök' feletti győzelmet jelentik. Kiemelik az oroszok elleni harcokat, mivel a kormánynak Budapest kivételével nincs ellenőrzési joga. MacCormack, a NYT tudósítója mérsékelt, és nem hangsúlyozza a felkelés antikommunista jellegét. A NYT még éles vezércikkében sem tart ki amellet, hogy a felkelés antikommunista jellegét öltött volna, hanem határozottan követeli, hogy az USA minden legális eszközt ragadjon meg az ENSZ-ben, a szabadságáért és függetlenségéért harcoló magyar népnek nyújtandó támogatás jeléül. Pozitívan idézik az eseményekről beszámoló sajtónkat, de Bourne a sajtónak szeméretveti az orosz intervenciót. A CSM hangsúlyozza, hogy 'keresztbe tett kézzel' várakozunk, semlegesként viszonyulva mindehhez. Drašković nyilatkozatát úgy kommentálják, hogy bízunk Lengyelországban, de nem a magyarországi eseményekben, ahol késnek az akciók.”

Az amerikai sajtó Nagy Imrét így módon már jó előre figyelmeztette a jugoszláv magatartásra, ami intő jelként szolgálhatott volna a menedékjog kérelme előtt. Minden bizonnyal a magyar vezetés, érthető oknál fogva, nem figyelt fel rájuk.

Tito levele. A Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága nevében Josip Broz Tito 1956. október 29-én levelet intézett a Magyar Dolgozók Pártjához: „A jugoszláv nép és a JKSZ a szomszédos Magyar Népköztársaságban zajló tragikus összetűzésekről szóló híreket izgatottan és aggodalommal kíséri. Mély sajnálattal vesszük tudomásul, hogy a magyarországi nehéz általános helyzetet a felelős politikai tényezők hosszú, hibás és káros politikája idézte elő. Ezen politika, amelyben megnyilvánult a dolgozók szocialista fejlődés iránti törekvése, az állami és politikai vezetés közötti nézeteltérésekhez s végül a fegyveres felkeléshez vezetett.

Az események jelentősége messze túllép Magyarország határán, mivel azok közvetlenül, általánosságukat tekintve, a nemzetközi szocialista fejlődésre és érdekekre vonatkoznak.

A jugoszláv állami és politikai vezetés nem kívánt és nem kíván a magyar munkásmozgalom belső ügyeibe beleszólni. Azonban a JKSZ KB-a a napokban lezajló magyarországi események illetően való jelentőségét figyelembe véve, a haladó szocialista törekvések iránt érzett szolidaritásából fakadóan azért apellál, hogy a további vérontást – minden erejét latba véve – megakadályozza.

Jugoszlávia dolgozói a magyar nép elkeseredettségét – a múltban elkövetett hibák és büntettek miatt – teljes mértékben megértik. Azonban a magyar dolgozók érdekeire tekintettel, és általában a szocializmusra nézve, valamint a népek közötti békét figyelembe véve, ez a jogos elkeseredettség aláásná a dolgozó nép szocializmusba és a szükséges szocialista demokrácia fejlődésébe vetett hitét. A jugoszláv kommunista és Jugoszlávia minden dolgozója meggyőződött arról, hogy Magyarországon a szocializmus öntudatos harcosai ezt

nem engedik meg, egyúttal azt sem, hogy a különböző reakciós elemek a mai eseményeket antiszocialista céljaikra felhasználhassák. A JKSZ és országunk minden egyes dolgozója kifejezi a szomszédos Magyarország azon haladó emberei iránti mély csodálatát, akik ezekben a napokban hatalmas erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a tragikus harcot az újjászületés megteremtése időszakára és a magyar nép szocialista jövője védelmére átváltoztassák.

Ezért a jugoszláv közvélemény egyhangúan üdvözli az új vezetőség felállítását és a Magyar Népköztársaság kormányának e hó 28-án kiadott nyilatkozatát. Az új magyar politikai és állami vezetés politikai platformjának lényeges részét képezi a közélet demokratizálása, a munkás-önigazgatás és általában véve a demokratikus önigazgatás bevezetése, az egyenlőségen és az önállóságon alapuló szocialista országok közötti viszony rendezése, a szovjet csapatkivonásról szóló tárgyalások kezdeményezése. (...)

Ilyen feltételek mellett a magyar dolgozóknak és a szocializmusnak minden további vérontás csak kárt okozna. Csak a reakció és a bürokratikus eltorzulások céljait szolgálná. Éppen ezért a jugoszláv kommunisták és Jugoszlávia összes dolgozói meggyőződtek arról, hogy a magyar munkásosztály – mely magas szocialista tudatról tett tanúbizonyságot –, a Magyar Dolgozók Pártja és a hazaszerető magyar nép tudni fogja, miképpen vessen véget a testvérháborúnak, amely nemcsak Magyarországra, de a nemzetközi munkásosztályra nézve is beláthatatlan következményekkel bírna.

Jugoszlávia népei és a JKSZ az MDP elnöksége, Kádár János vezetésével és Nagy Imre kormánya ezen erőfeszítéseikhez sok sikert kíván. „Meg vagyunk győződve, hogy a magyar munkásosztály harcában tudni fogja – egy új politikai platform alapján és az új politikai vezetéssel szilárdan összekötve –, miképpen valósíthatja meg a magyar nép jogos törekvéseit.”

A titói levél egyértelművé teszi, hogy a magyar nép nem térhet le a szocializmus építésének útjáról, egyben élve azokkal az általánosításokkal, mint 'a szocialista demokrácia fejlődésébe vetett hit', amelynek nem sok köze volt a demokráciához, de lózungként jól hangzott.

Soldatic–Nagy-találkozó. A JKSZ KB levelének visszhangjáról Dalibor Soldatic, a JSZNK budapesti nagykövete a JKSZ vezetőségét az alábbiakban tájékoztatta:

„A pártvezetőségben és a kormányban lévő magyar elvtársak a levél kapcsán nagy elégedettségüket fejezték ki, s azt megköszönve további támogatást kértek. Kádár János, a párt első titkára kijelentette, hogy az mindnyájukra mély benyomást tett, s számukra világos, hogy ez lenne a legtöbb, amit Tito elvtárs megtehetett. (...)

Koča Popović külügyminiszteri államtitkár Dalibor Soldaticnak, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság budapesti nagykövetének küldött, október 31-én kelt utasításai:

„A Párt KB és a kormány tagjaival aktivizáld a kapcsolatokat. Mondd el, hogy lehetőségeinkhez mérten készek vagyunk segítséget nyújtani nekik. Hogy erről utasítást kaptál, valamint azt, hogy kívánságait sürgősen továbbítod nekünk.

Eddig is segítettünk nekik, amennyit megtehettünk a helyzet alakulásával kapcsolatos hiányos értesülések ellenére. Egyedül ők a megmondható, hogy

milyen irányban és konkrétan miben lehetünk a segítségükre. Ezért fontosak a minél gyakoribb találkozók.

Mondd el nekik, hogy bennünket is nyugtalanítani kezdenek az események jobbra fordulása, mely a társadalmi rendet veszélyezteti, tekintettel arra, hogy azt a munkástömegek nem akarják. Ezért az a véleményünk – ha pontosan vagyunk informálva –, hogy további kedvezmények nem adhatók. Nehézségeiket megértjük, mégis megkérdezzük, e tekintetben nem mentek-e túl messzire. Nem tekinthető megalapozottnak az egyes csoportok követeléseinek teljesítése, amelyek gyakran nem reálisak, némelyikük minden bizonnyal népámítóan reakciós. Úgy véljük, hogy alapjában egy programot kell képviselni, és azt szorosán be kell tartani, elsősorban a szervezett munkához igazodva, s meg kell teremteni a késznek mutatkozó aktív támogatók közötti kapcsolatot.”

Soldatić Nagy Imrével 1956. november 1-jén folytatott beszélgetése egyértelműen utal a Nagy-kormány késlekedésére, a tétlenségre, az események utáni kullogásra, miközben a pártvezetés Nagy mellől szépen kihátrált.

„...Feltettem neki a kérdést – felhívva a figyelmét, hogy Kádárral erről majd külön megbeszélést folytatok, s éppen ezért Kádártól találkozót kértem –, hogy miért nem tesznek semmit a párt aktivizálása érdekében. Elmondtam, hogy úgy vélem, minden pillanat hatalmas idővesztést okoz, hogy várakozásukkal és határozatlanságukkal egyre többet veszítenek azok közül, akik ma a párt mellé állnának, míg az összes többi párt ennek érdekében minden aktivitását erre összpontosítja. Nagy közölte, hogy mindezt maga is észrevette, mivel szűkebb kabinetjének többi tagja az ügyintézés minden egyes teendőjét órá hagyta, és szétszéledve a vidéken politikai pártjaik ügyeit intézik. Kiegészítette azzal, hogy a párt elnöksége két lehetőséggel számol – éppen most vitatja meg azokat –, vagy teljesen új pártot alapítanak, amely az MDP-vel minden külső kapcsolatot megszüntet, vagy az MDP-ben alaprevíziót hajtanak végre, nevét megváltoztatják, bizonyos alapszervezeteiket megőrizve, ekképpen innen indulhatna ki a kezdet. A másik variáns magyarázatoként elmondja, hogy a teljesen új párttal nem lehetne a nagyon közeli választásokig az összes szervezeti előkészület lebonyolítani, míg addigra a többi párt szervezetten felléphetne. Elmondtam neki, hogy nem szabad tévóvázni és időt veszíteni, akár az egyik, akár a másik variáns szerint járnak el. Hozzátettem, hogy az országban lévő helyzetet és a nép hangulatát tekintve – nem zárva ki eközben a kommunisták nagy számát – olybá tűnik, hogy az új párt megalakítása messzemenően pozitívabban hathatna és sokkal előbb mozgósíthatna, azzal a feltétellel, hogy az új pártban új vezetőség juthat vezető szerephez, amely senkinek sem teszi lehetővé, hogy a leendő pártot és annak munkáját kompromittálhassa.”

Soldatić–Kádár-találkozó. Dalibor Soldatić nagykövet az alábbiakat jelenti a Belgrádban székelő jugoszláv kormánynak:

„Az elején Kádárral az új kormány megszervezéséről beszéltem, s nem időztem ezen kérdésen, kihangsúlyoztam, hogy vele kimondottan a párt kérdéseiről szeretnék beszélni, valamint arról informálódni, miképpen kívánják e problémát rendezni, tekintettel vezetőségünknek az események alakulásával kapcsolatos meglehetősen aggodalmaira. Elmondtam véleményünket, hogy a forradalom ezen napjaiban és a dolgok hirtelen fejlődése miatt az új pártve-

zetőségnek elsősorban a párt és a szocializmus általános érdekeiből kellene kiindulnia, gyorsan kellene cselekednie, és nem volna szabad hagyniuk, hogy az események megelőzzék őket.

Kádár közölte, hogy a hat tagból álló pártelnökség erről folytat vitát, a vélemények különböznek, így nem könnyű elhatározást hozni. Erre azt feleltem, hogy a helyzet alakulására való tekintettel nem kellene sokat várni a döntések meghozatalával, nehogy azok későnek bizonyuljanak, s nem kellene tekintettel lenni a személyes áldozatokra sem, hanem olyan vezetőknek kell megbízatást adni, akik semmiben sem kompromittálódtak, akik a pártot továbbvezethetik, valamint segítséget kell nekik nyújtani ahhoz, hogy mindezeket sikeresen megvalósítsák. Elmondtam neki, hogy kommunistaként beszélgetek vele; megismételtem vezető elvtársaink aggodalmát, tudtára adva, hogy véleményük azt az irányt képviseli, amelyről beszéltem, bár tekintettel kell lennünk arra, hogy számunkra a szükséges, minden egyes részlet nem ismert, és éppen ezért nem rendelkezünk az adott helyzetre teljes rálátással. Mindenesetre érdekelve vagyunk pártjuk sorsáért és segíteni kívánunk nekik, valamint győzelmük, illetve vereségük bennünket is érint. Kádár erre azt felelte, még ma mindent megtesz azért, hogy vagy az egyik, vagy a másik megoldásban döntés szülessen, valamint ő, személy szerint, az új párt mellett vállal elkötelezettséget abban a reményben, hogy a jugoszláv elvtársak teljes mértékben segítségére lesznek, ők erre számítanak, és remélik, hogy azt meg is kapják.”

A feltárt jugoszláv dokumentumok egyértelművé teszik, miszerint a jugoszláv vezetés belátta – saját érdekeit tekintve –, hogy a magyar események túlmennek minden határon.

Magyar részről Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes utalt egy esetleges jugoszláv katonai segítségadásra, amit a magyar vidéken élők szorgalmaztak.

Tény azonban, hogy a jugoszláv vezetés az ország északi határát katonailag megerősítette, s több hónapig állandó készültségben voltak az egységek. (Egy horvátországi szemtanú ekkor töltötte katonaidejét, ő közölte velem a fentieket, azonban további levéltári kutatást igényel a kérdés tisztázása.)

Hruscsov¹ és Malenkov² az újabb szovjet magyarországi beavatkozás tekintetében a Titóval és a nagyon szűk körű jugoszláv vezetéssel Brionin november 2–3-án tartott találkozón elérik, miszerint számukra legfontosabb a status quo megőrzése (a későbbiekben bővebben szólunk erről). Előljáróban elmondjuk, hogy a jugoszláv és a szovjet pártvezetést nyugtalanították a magyar változások: a többpártrendszer bevezetése, kilépés a Varsói Szerződésből, Nagy³ semleges-

¹ Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894–1971) szovjet politikus. 1934-től az SZKP KB, 1939-től a Politikai Iroda, 1952-től az Elnökség (PB) tagja. 1938-tól 1949-ig az Ukrán Kommunista Párt KB első titkára, 1949–1953-ban a KB titkaraként a moszkvai területi pártbizottság első titkára. Sztálin halála után, 1953 szeptemberétől az SZKP KB első titkára, 1958-tól 1964-ig miniszterelnök is, ekkor leváltották párt- és állami tisztségeiből, s nyugdíjazták.

² Malenkov, Geroj Makszimilianovics (1902–1989) szovjet politikus. 1953–1955-ben a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke. 1946-tól 1957-ig az SZKP KB PB (Elnökség) tagja. Frakciós tevékenysége miatt 1957 júniusában kizárták az SZKP Elnökségéből és a KB-ból.

³ Nagy Imre (1896–1958) kommunista politikus, 1944 novemberétől 1955 áprilisáig, majd 1956. október 24-től 30-ig az MKP, illetve az MDP KV, 1945-től 1949-ig, 1951-től 1955-ig,

ségi nyilatkozata (november 1.), az „osztrák út”⁴ melletti döntés, a Kossuth-címer használata – egy esetleges Nagy-Magyarország visszaállítására tett kísérlet, illetve magyar területi aspirációk –, kommunistaellenes pogromok tartása, a „demokrácia” és a „liberalizmus” valós értelmezése és megvalósítási szándéka. Brioni találkozója során Tito állítólag azt mondta az oroszoknak: „Ako nećete vi sa istoka, mi ćemo sa juga” („Ha nem támadtok keletről, majd mi fogunk délről”). Tito az orosz katonai, valamint a Komszomol-küldöttség előtt is szólt erről, miszerint az orosz intervenció elmaradása esetén, jugoszláv részről történne a beavatkozás, amit az egyelőre kutatható jugoszláv dokumentumok nem támasztanak alá. A megbeszélés során Hruscsov közölte, hogy a román vezetők is késznek mutatkoznak fegyveresen közbelépni, de azt Tito azonnal elutasította.

A megbeszélés során szovjet részről felmerült magyar vezetőként Münnich Ferenc⁵ neve, ám Tito nem fogadta el, és egyértelműen Kádár János⁶ mellett állt ki. A közös találkozón a jugoszlávok úgy vélekedtek, hogy Nagy Imrének és Losonczy Géának⁷ szerepet kell kapnia a kibontakozásban.⁸

majd 1954. október 24-től 30-ig a PB, október 28–30-ig a pártelnökség tagja. 1945-ben földművelésügyi miniszter, majd 1946-ig belügyminiszter. 1950 végétől élelmezésügyi, majd begyűjtési miniszter, 1952 végétől miniszterelnök-helyettes. 1953. július 4-től 1955. április 18-ig miniszterelnök. 1955 decemberében kizárták a pártból, 1956 októberében visszavették. 1956. október 24-től november 4-ig ismét miniszterelnök, tagja az MSZMP első Intéző Bizottságának. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre távozott, majd Romániába deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, 1958 júniusában halálra ítélték és kivégezték. Ítéletét a Legfelsőbb Bíróság 1989. július 6-án megsemmisítette.

⁴ Nagy Imre külföldi újságírók előtt tett 1956. november 2-i nyilatkozata, amelyről a titói vezetés azonnal értesült. Ily módon a titói munkás-önigazgatáson alapuló utat Nagy végleg elvetette.

⁵ Münnich Ferenc (1886–1967) kommunista politikus. 1956. aug. 8-tól okt. 25-ig belgrádi követ, illetve nagykövet, 1956. okt. 27-től nov. 2-ig a Nagy Imre-kormány belügyminisztere, 1956. nov. 4-e után a Kádár-kormányban miniszterelnök-helyettes, a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere. Tagja az MSZMP KB-nek és PB-nek, 1958-tól 1961-ig miniszterelnök.

⁶ Kádár János (1912–1989) kommunista politikus. 1945-től 1951-ig KV- és PB-tag. 1946-tól az MKP, illetve az MDP főtitkár-helyettese. 1948–1950-ig belügyminiszter. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték. 1954-ben szabadult. 1956. július 18-án visszakérült a PB-be és a KV titkára lett, 1956. október 25-től az MDP első titkára, október 28-tól az Elnökség elnöke. Az 1956. november 1-jén megalakult MSZMP Intéző Bizottság tagja. Október 30-tól a Nagy-kormány államminisztere. November 4-től a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke 1958-ig. 1961 és 1965 között ismét miniszterelnök. 1956-tól 1985-ig az MSZMP KB első titkára, 1985-től 1988-ig főtitkára, majd haláláig elnöke. 1956-tól 1989-ig a KB, 1988-ig a PB tagja.

⁷ Losonczy Géza (1917–1957) kommunista politikus. 1956. okt. 31-től a Nagy Imre-kormány államminisztere. Tagja az MSZMP 1956. nov. 1-jén alakult Intéző Bizottságának. Nov. 4-én a jugoszláv követségre menekült, a csoport többi tagjával együtt Romániába deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, tisztázatlan körülmények között a börtönben halt meg 1957 decemberében.

⁸ Lásd bővebben: Varga László, *Jugoszlávia és a magyar forradalom*, Élet és Irodalom (L. évfolyam, 42. szám, 2006. október 20.)

Eközben a világ vezető országai a magyar forradalmat és szabadságharcot értékelve helyes következtetésekre jutottak, amelyek Magyarországon csak az 1990-es rendszerváltást követően váltak ismertté, elfogadottá és egyúttal deklarálttá. A Nyugat az '56-os magyarországi eseményeket történelmi jelentőségűnek nyilvánította.

Mindezek ellenére, a nyugati vezetés a magyar ügyekbe be nem avatkozás, a status quo megtartása és a beindult szovjet folyamatok folytatása mellett foglalt állást, vélhetően tartva a szovjet katonai erőléttől, amely ekkorra már a nyugati haderőt létszámában és fejlett hadászati technikában is felülmúlta, többek között megbízható pontosságú, nagy hatótávolságú rakétákkal is rendelkezett. Franciaország és Nagy-Britannia a szuezi beavatkozással volt elfoglalva. John Forster Dulles, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere üzenetében hangsúlyozta: „üdvözlí a magyar nép azon kívánságát, hogy a szovjet dominanciától nagyobb önállóságra tegyen szert”, Des Gátresz, a belgrádi francia nagykövetség ügyvivője a magyarországi események iránt nem tanúsított különös érdeklődést, „csak a tragikus eseményekről és jelentős szerepükről mond általános megállapításokat”. Hayman, Nagy-Britannia belgrádi nagykövetségének ügyvezetője „kiemeli Magyarország iránti különös érdeklődését”.⁹ Blasolo D. Ajeta brazil olasz nagykövet a magyarországi eseményeket világtörténelmi jelentőségűnek tulajdonította.

A nyugatiak, tartva egy világméretű konfliktus kirobbanásától, az ENSZ-ben egy békésebb megoldást szorgalmaztak. El kívánták ítélni a Magyarország ellen végrehajtott szovjet fegyveres intervenciót, de az erre irányuló határozati javaslatot Moszkva megvétózta. Az ENSZ-közponyülés rendkívüli ülésén felszólította a szovjet pártvezetést a magyarországi csapatkivonásra, amire nem került sor. A Nyugat nem azért nem avatkozott be a magyarországi forradalmi eseményekbe, mert nem volt meg a Biztonsági Tanács felhatalmazása, hanem azért, mert tartott a világháborús válság kirobbanásától. A függetlenségért küzdő magyar nép nem érezte ennek kockázatát.¹⁰ A Nyugat mellett Kína is tartott a bekövetkező nemzetközi méretű összetűzéstől, és az adott helyzetben a szocialista tábor országainak egységét tűzték ki célul. A dokumentumokban választ kapunk többek között arra is, hogy a szovjet fegyveres intervenció kínai „kérelemre”, azaz nyomásra történt.

A nyugati országok Magyarországon és Lengyelországban nem kívántak közbelépni, úgy vélekedve, egy ilyen lépés „megakadályozná a fejlődési folyamatot”. A hrucsovi szovjet vezetés új politikai irányvonalát a nyugati nagyhatalmak mellett a norvég kormány is támogatta, tartva a sztálini erők esetleges visszatérésétől és megerősödésétől mint valós veszélyforrástól. Épp ezért a Hruscsov névvel fémjelzett Szovjetunió új politikáját és annak irányvonalát támogatták. A norvég vezetésben bizonyos kételyek is felmerültek „a budapesti események bekövetkezése miatt, nagyon nehéz lesz valamilyen új vonalról beszélni, s maga a légkör sem tekinthető kedvezőnek”, ily módon megfogalmazva véleményüket.

⁹ Lásd bővebben az Élet és Irodalomban megjelenteket.

¹⁰ Valki László, *Az ENSZ-reformok sorsa*, Külügyi Szemle, IV. évf. 3-4. szám, Budapest, 2005, 98–99.

A szovjet „győzelem” ellenére, a világ népei előtt azonnal érzékelhetővé vált a Szovjetunió tekintélyvesztése és gyengülése.

Kubitschek¹¹ brazil köztársasági elnök a lengyelországi és magyarországi eseményeket fontosnak ítélte, mert az „erősíti az USA-tól való függetlenségi törekvéseiket, mivel az amerikaiak nem tudják igazolni dominanciájukat a kommunista blokk veszélyével szemben”.

A sorra kerülő jugoszláv diplomáciai dokumentumokban jól körvonalazódik, hogy a Nyugat, a keleti szocialista tábor országai, ezen belül a tőlük eltérő lengyel pártvezetés a magyar forradalmat és szabadságharcot miként ítélte meg, valamint Jugoszlávia, és a vele szövetséges országok, főként India, milyen magatartást tanúsítottak a magyar ügyben.

Kétségtelen, hogy a magyar forradalom leverését követően, a hruscsovi vezetéssel az együttműködést szorgalmazó skandináviai szociáldemokratákat bizonyos fokú óvatosság jellemezte, azaz a kapcsolatok elhidegülése jelentkezett. Ám a nyugat-európai kommunistákban is mély megrendülést és csalódottságot eredményezett a brutális szovjet beavatkozás, s ez nem egy esetben a kommunizmussal való szakításhoz vezetett.

Emellett a néptömegek világméretű rokonszenv-tüntetései kinyilvánították a szovjet vezetés iránti bizalmatlanságukat, egyben megkérdőjelezték a szocialista-kommunista rendszer tarthatóságát és létjogosultságát, illetve országukban ennek a modellnek az átvételét és alkalmazhatóságát.

Másrészt a hruscsovi vezetés által meghirdetett, békésnek ígérkező fejlődési folyamat 33 évre megállt, mert azt a szovjet katonai intervenció hosszú időre visszavetette.

A menedékjog felvetése – vesztegzár a jugoszláv nagykövetségen.

Nagy Imre kormánya néhány napos működése során, több magas rangú magyar párt- és állami vezető felvetette a menedékjog és segítségadás kérdését. Pénteken, 1956. november 2-án ugyanebben a témában Szántó Zoltán, az MDP legfelsőbb pártvezetésének munkatársa Soldatic nagykövethoz fordult, kihangsúlyozva, hogy elvtársai nevében jár el, és a JSZNK budapesti nagykövetségének épületébe közvetlenül menedékjogot kérne, amennyiben az ellenforradalmi egyének részéről őt és elvtársait közvetlen fenyegetés éri. Erre a hivatalos kérelemre Soldatic hivatalos válasz megadását ígérte, miután erről értesíti kormányát, és annak válaszában megfogalmazott véleményét megkapja.

A JSZNK kormánya 1956. november 3-án értesítette, hogy Szabó Zoltán kérelméhez pozitívan viszonyul:

„Soldaticnak személyesen. Szántó Zoltánnal a menedékjogról szóló beszélgetéssel kapcsolatban közölje, hogy fogadjuk őket.”

Soldatic nagykövet még aznap személyesen értesítette Szántó Zoltánt, azzal a kéréssel, hogy erről tájékoztassa elvtársait, akikkel korábban megtárgyalta az ügyet.

Egy nappal később, „november 4-én a kora reggeli órákban, a JSZNK nagykövetségének épületébe a Nagy-kormány tagjai és legközelebbi munkatársai

¹¹ Kubitschek de Oliveira, Juscelino (1902–1976) brazil politikus. 1956–61 köztársasági között elnök.

feleségükkel és gyermekeikkel együtt megérkeztek. Nagyon rövid idő leforgása alatt – Budapest különböző területéről jöttek – a nagykövetség épületében 48 személy gyűlt össze” – jelenti Soldatić.

Miután a JSZNK-kormányja értesült arról, miszerint a Nagy-csoport november 4-i reggeli menedékjogával élni kezdett, Soldatić nagykövetnek azt az utasítást küldték, hogy szigorúan be kell tartani a Nagy-csoport helyzetéből adódó összes kötelezettséget egy idegen diplomáciai képviselőtől kapott menedékjogot illetően. Ezzel kapcsolatban Soldatić nagykövet Belgrádból a következő instrukciót kapta: „Meg kell akadályozni, hogy a nagykövetségen menedékjogot élvező Nagy és társai kifelé bárkivel kapcsolatot tarthassanak. Minden csoporttal és személlyel szüneteltetni kell kapcsolataikat mindaddig, amíg a nagykövetségen tartózkodnak.”

Soldatić nagykövet Nagyot és társait azonnal tájékoztatta az utasítás tartalmáról, és azt szigorúan betartatta velük. Hogy a Nagy-csoport esetleges kapcsolatát megakadályozzák, a nagykövet a teremben – ahol a menekültek tartózkodtak – lévő egyetlen telefont kikapcsoltatta. A Nagy-csoport sem fizikai, sem egyéb más kapcsolatot nem tudott létesíteni, ha akart volna sem, mert a JSZNK budapesti nagykövetségének épületét november 4-től a Nagy-csoport távozásáig szovjet tankok és páncélozott járművek, valamint a szovjet és a magyar biztonsági szervek teljesen lezárták. Egyetlenegy személy sem – beleértve Soldatić nagykövetet is, valamint a nagykövetség személyzetét – mehetett be és ki a nagykövetségről úgy, hogy előtte ne igazoltatták és többször ne ellenőrizték volna. A szovjet biztonsági szervek a nagykövetség épületébe dr. Korósi Árpádot, a JSZNK nagykövetsége hivatalos orvosát sem engedték be, hogy egy beteg gyermeket sürgősen ellásson. Többszöri beavatkozásra sikerült csak az orvosnak az épületbe bejutnia.

Az idézett utasításban foglalt intézkedéseket Soldatić nagykövet ismertette Kádár Jánossal, a magyar kormány akkori elnökével, mégpedig 1956. november 8-i találkozásuk alkalmával. Ezen időpont előtt Soldatić nagykövetnek nem sikerült egyetlen magyar – szovjet védeltséget élvező – hivatalos személlyel sem kapcsolatba lépnie, mivel a magyar szervek mind ez ideig, azaz november 8-ig különböző kifogásokkal élve kerülték a vele való találkozást.

Nagy Imre nyilatkozata. A jugoszláv vezetés a brioni megbeszélésen elfogadott reá háruló kötelezettségeket figyelembe véve abban reménykedett, hogy a Nagy-csoportnak nyújtott menedékjog kapcsán kivonhatják a magyar reformista vezetőket a cselekmények központjából, ugyanis ez a kezdeményezés magyar oldalról történt meg, még a szovjet–jugoszláv találkozó előtt. Nagy minden bizonnyal belátta, hogy a szovjet intervenció bekövetkezik, míg segítségkérő felhívásai eredménytelenek maradtak.

A már bemutatott Dalibor Soldatić-jelentései mellett a november 4-i távirat szövege eddig még nem ismert részleteket is feltár, nevezetesen Nagy Imre miniszterelnök nyilatkozatát, melyből kiolvasható, miszerint a jugoszláv követségre menekülteknek Jugoszláviába történő szállításukat ígértek.

„Üzenetükre vonatkozóan Nagy Imre hivatalos nyilatkozatot tett, és sürgős választ kér” – táviratozza Soldatić a jugoszláv-kormányának.

Nagy Imre nyilatkozatának eredeti szövegét nem találtuk, csak annak szerb nyelvű fordítását:

„Megköszönöm a jugoszláv vezető elvtársaknak a nekem, elvtársaimnak és családtagjaiknak felajánlott menedékjogot. Magam és elvtársaim nevében kijelentem, hogy Jugoszlávia területén a menedékjogról szóló nemzetközi előírásokat szigorúan betartjuk. Tekintettel a nagykövet elvtárs magyarázóira, amely szerint a jugoszláv vezető elvtársak a menedékjog megadásáról szóló nyilatkozatot nem kötik feltételekhez – kérem, hogy elvtársaimnak és családtagjainknak együtt, minél előbb tegyék lehetővé a Jugoszláviába történő kiutazást. A jugoszláv vezető elvtársakat meg kívánom győzni arról, hogy a kért nyilatkozat tekintetében figyelembe kívánom venni a jugoszláv elvtársak indokait.”

Nemcsak a jugoszláv követségre, hanem a követség egyik munkatársa lakására is érkeztek és nyertek befogadást a Nagy-kormány tagjai és családjaik.

„A nagykövetségen tartózkodó személyek nevét és számát küldjük meg: Nagy, Jánosi, Losonczy, Lukács, Szántó, Szilágyi, Újhelyi, Táncos és Rajk Júlia. Rajtuk kívül itt tartózkodik 14 feleség, 16 gyermekével együtt. Vukmarović őrnagy lakásán Erdei, Vásárhelyi – Nándor Ferenc ezredes, a magyar légierő parancsnoka feleségével és gyermekével együtt.”

Aleksandar Ranković belügyminiszter Soldatićnak küldött alábbi utasításából kiderül, hogy a jugoszláv kormány november 3-án elfogadta a menedékjog megadását, amelyre mindenképpen hatott az oroszokkal kötött brioni megállapodás.

„Az alábbiakat közöljék szóban Naggyal és az elvtársakkal:

Amikor tegnap, e hó 3-án Szántó kezdeményezésére beleegyeztünk abba, hogy Nagynak és elvtársainak menedékjogot nyújtunk, mi feltételként – jelen esetben sem – kötöttük azt a nyilatkozat megtételéhez. Amikor a nyilatkozat megtételét említettük, amely a Kádár-kormány támogatását célozná, úgy véltük, hogy az jelen pillanatban hasznosnak bizonyulna a magyarországi események pozitívabb és fájdalom nélkülibb alakulásához, valamint személyét érintő, tekintélyét illető, magától a reakciótól való elhatárolásában.

Ha nyilatkozatot kívánna tenni, akkor azt magyarországi tartózkodása alatt kellene megtennie, mégpedig azonnal, mivel Jugoszláviában az nem lesz hasznos, és nem lesz rá lehetőség sem.

Azon leszünk, hogy minél előbb átdobjuk őket a határon. Azonban tegnaptól válaszukat várva – a Jugoszláviába történő átdobásról szóló javaslatukat –, reggelre már az előállt események bekövetkeztek. Ezért e feltételek teljesítése, azaz a határon való átdobásuk gyakorlatilag az oroszoktól kapott garanciáktól függ.

A nyilatkozatadás módját és közzétételét megbeszéljük velük. (Nagyékkal. A sor áthúzva, majd helyette a fenti, kézzel bejegyzett szakasz szerepel – a szerző megjegyzése.)

Sürgős választ kérünk.”

Kettős csapda. A belgrádi Koordinációs Osztály november 5-én az alábbi utasítást küldi:

„Soldatićnak. Naggyal és az elvtársakkal az alábbiakat közöljék:

1. Tekintettel a magyarországi helyzet gyors változására, úgy véljük, hogy nyilatkozata későn érkezett, hogy az most, s főként amilyen, nem felel meg

az országban meglévő állapotoknak. Hasznosabb lett volna, ha azt azonnal és Magyarország területén adták volna ki. Jelen pillanatban ezen nyilatkozat csak tovább rontaná az országban meglévő helyzetet.

2. Értesítsék Nagyot és a többieket, hogy védelmük érdekében és Jugoszláviába történő szállításukkal kapcsolatban sürgős intézkedéseket tettünk Moszkvában. A nagykövetségünk előtt álló tankok és páncélozott járművek tegnapi moszkvai kérésünkre állnak ott, hogy biztonságot nyújtsanak a nagykövetségnek, ahol a magyar elvtársak csoportja tartózkodik.

3. A fentieket teljes egészében szóban közöljék velük.

4. A következők csak rád és munkatársaidra vonatkoznak. Amennyiben bárki a követségre behatolna, és Nagyot, valamint a többieket el kívánná onnan vinni, a helyszínen tiltakozzatok e lépés ellen, s azonnal kövesd nyomon a felső katonai parancsnokságra, és kormányod számára arról írásos igazolást kérj. Tudasd a parancsnoksággal, hogy kormányod Moszkvát értesítette mindezekről, valamint azt, hogy nevezett csoportot saját védelme alá helyezte. Mi nem hiszünk abban, hogy ez bekövetkezhetne."

A szovjetek, Kádár és a jugoszlávok elérték Nagy Imre problémamentes kikapcsolását, a jugoszláv követségen történő izolálásával.

Tito a brioni tárgyaláson erőfeszítéseket tett a Nagy Imre-csoport átmentésére, azonban hasonló jellegű lépései a szovjeteknél nem találtak megértésre. Újabb lépéseket szorgalmaztak a szovjeteknél a Nagy-kormány tagjainak Jugoszláviába történő szállítása ügyében, ám ismét eredménytelenül. Ennek első lépése Nagynak a Kádár-kormány elismerése lett volna, amit Nagyék elutasítottak, egyúttal nem kívántak lemondani. Titóék nem hagyhatták számításukon kívül, hogy a Nagy-kormány a jugoszláv modell iránt érdeklődést tanúsított, illetve a forradalmi események során az a néptömegek részéről is kifejezést nyert. A szovjetek és a forradalom eszmeiségét eláruló Kádár tartottak egy lehetséges jugoszláviai Nagy Imre-árnyékkormánytól, valamint hogy az eset precedensként szolgálhat a láger többi országának, egyúttal kettős kormány marad fenn a továbbiakban is. A váratlan helyzet igazi kettős csapdának bizonyult, egyrészt Nagy Imre-csoportja abba belesétált, de a jugoszláv vezetők is abban találták magukat.

Aleksandar Ranković jugoszláv belügyminiszter számolt a szovjeteknek a budapesti jugoszláv nagykövetségre történő esetleges erőszakos behatolásával. A jugoszláv vezetés a moszkvai szovjet vezetéssel napi kapcsolatban állt, amelyet a szovjet dokumentumok is megerősítenek.

A jugoszláv vezetésnek meg kellett felelnie a nemzetközi normáknak, a belső közvélemény elvárásainak, „másfelől számot kellett vetniük az általuk támogatott, de súlyos legitimációs válságban szenvedő Kádár-kormány felől érkező nyomással” is.

Jugoszláv kérésre november 4-én a budapesti jugoszláv nagykövetség épületét szovjet páncélozott járművek veszik körül. Váratlan incidensre is sor került, amely a követségen tartózkodókat pszichikailag egyaránt megviselte.

„(...) A Budapesti Jugoszláv Nagykövetségen 1956. november 5-én elhalálozott Milenko Milovanov elvtárs. Milovanov ezen a napon a nagykövetség épületében tartózkodott. Egy órségben álló tankból minden indok nélkül tüzet nyitottak, és az egyik lövedék eltalálta Milovanovot, aki a helyszínen meghalt.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormánya úgy véli, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya Milovanov elvtárs bekövetkezett halála miatt az anyagi kárt köteles megtéríteni. (...)"

A jugoszláv nagykövetségen a szigor nem enyhült. A Nagy-csoport némely tagja közvetlenül reagálva fejezte ki elégedetlenségét, így november 18-án:

„Eltársainknak a szemére vetették, hogy esetükben az ellenük bevezetett eljárások rendőrinek és hasonlónak mondhatók. Így többek között Szántó Zoltán Đikić tanácsadótól többször kérte, hogy lehetőséget kapjon Wilkmann lengyel nagykövettel beszélgetésre. Amikor Đikić megmagyarázta helyzetüket és az összes nehézséget, amelyek a JSZNK kormányát érintve keletkezhetnének, amennyiben egy ilyen beszélgetést lehetővé tenne, Szántó mérgesen odavetette, hogy úgy érzi magát, mintha börtönben lenne.”

Ezzel párhuzamosan Soldatić nagykövet és legközelebbi munkatársai, majd ezt követően Ranko Zec és Dobrivoje Vidić elvtársak Budapestre kimondottan a menedékjog megoldása céljából utaztak.

A jugoszláv kormány instrukciói szerint, „a menedékjoggal, azaz november 4-e eseményeivel kapcsolatban, egészen a Nagy-csoportnak a nagykövetség épülete elhagyásáig azon kell tevékenykedni, hogy az ügyre pozitív megoldást találjanak”.

Érthetően a jugoszláv kormánynak számba kellett vennie kötelezettségeit, nemcsak „a nemzetközi jogból adódó normák és a világban meglévő tekintélyük miatt, de saját népükhöz való viszonyát illetően is”. Ilyen tekintetben a JSZNK kormánya november 4-én reggel Soldatić nagykövetnek utasítást küldött, hogy azt Nagy Imrének továbbítsa, miszerint a nemzetközi előírásoknak és kötelezettségnek eleget téve „gondoskodnak a magyar elvtársakról, akik nagykövetségünkön elhelyezést nyertek”, azonban ezzel egyidejűen Nagynak továbbították a jugoszláv vezetés véleményét, hogy mit kellene tennie az adott pillanatban:

„1) írásos ügyiratban ismerje el az új magyar kormányt (Kádár J.), és adját át Soldatić nagykövetnek, egyúttal fejezze ki bizalmát az új kormány személyei iránt;

2) (...) ismerje el, hogy kormánya utolsó tevékenységeit és eljárásait kormánya reakciós körei erőltették rá.”

Nagy Imre az élete árán sem kívánta elismerni a Kádár-kormányt.

Mivel Nagy nem értett egyet a javaslatokkal, a JSZNK kormánya november 5-i utasításában értesítette Soldatić nagykövetet, hogy a nyilatkozattétel kérdését többé ne vesse fel.

A JSZNK kormánya az egész kérdés pozitív rendezése érdekében továbbra sem szüneteltette konstruktív működését és újabb kiutak keresését, személy szerint Nagyt is értesítették a megtett erőfeszítésekről, továbbá azon fáradoztak, hogy végül mindenki számára elfogadható megoldást találjanak. Ezekben a sorsdöntő napokban a JSZNK kormányának ezen törekvése a Szovjetunió képviselőivel kapcsolatok felvételére és a belgrádi megbeszélésekhez vezetett, mivel az új magyar kormány hivatalos képviselőjével az első kapcsolat felvételére csak 1956. november 8-án került sor, Soldatić Kádárral való megbeszélése során. Minden kétséget kizáróan ez nagyban megnehezítette a dolgok további menetét, és idővesztéséget okozott a Nagy-ügy megoldásában és lezárásában.

A jugoszláv kormány azon igyekezete, hogy Nagyt és csoportját Jugoszláviába szállítsa, a Szovjetunió képviselői között nem talált megértésre. Erről Soldatic nagykövetet is értesítették, hogy ezt Naggyal is ismertesse.

A Soldaticnak küldött november 7-i kormányutasítás kimondja:

„Azon moszkvai lépésünk, hogy Nagynak és csoportjának Jugoszláviába történő átszállítását lehetővé kellene tenni, meg nem értésre és ellenállásra talált. Az oroszok megüzenték, hogy Nagynak és csoportjának a Kádár-kormányhoz kell menniük. Mi úgy véljük, hogy mulasztás történt, mivel Nagy a bekövetkezett események után sem mondott le, nagykövetségünkre történő távozása előtt. Számára ez kedvezőbbnek bizonyult volna. Ilyen formában ő még mindig a kormány elnöke; felhívására az állampolgárok ellenálltak. (...) A fentieket ismertessétek velük, és közöljétek, hogy további lépéseket teszünk.”

„Élet” a nagykövetségen – a menekültek nem bíztak többé Titóban.

A levéltári iratok a fenti alcímben jelzettekéről nem tesznek említést.

Dalibor Soldatic fia belgrádi találkozásunk során elmondta, hogy az életmet diplomáciai úton szerezte be a követség. Apja sohasem kívánt beszélni az '56-os eseményekről.

A követségen tartózkodó Szilágyi Józsefné emlékiratából tudhatjuk meg a valós részleteket:

„Fél hét körül érkezünk a jugoszláv követségre. Már sok embert találtunk ott. Nagy Imrééken kívül Jánosi Ferencéket, Donáth Ferencéket, Losonczy Gézáékat, Haraszi Sándorékat, Újhelyi Szilárdot, Fazekas György újságíró, Vásárhelyinét három gyermekükkel, Köves Erzsit a lányával. Nemsokára megérkeztek Lukács Györgyék, Szántó Zoltánék, Tánczos Gáborék, és végül Rajk Júlia a fiával. Így 24 felnőt és 13 gyermek gyűlt össze a követségen. Ez a sok ember nem kevés gondot okozott a vendéglátóknak.

Egyetlen alkalmazott maradt a konyhán, egy fiatal szerb nő, akire rászakadt a rengeteg ember ellátásának gondja. Mi, asszonyok, igyekeztünk neki segíteni. Krumplit, almát hámoztunk, zöldséget tisztítottunk, megterítettük az asztalt, ebéd után mindent leszedtünk és segítettünk elmosogatni. Minket mindannyiunkat a hallban a földön helyeztek el. Ami nem lett volna baj, ha lett volna elegendő matrac és takaró. Mi hatan például három matracot és négy takarót kaptunk. A matracokat úgy helyeztük le a földre egymás mellé, hogy egy széles, de rövid fekvőhelyet formáljanak. Csak a törzsünk volt a matracon, a lábaink lelógtak a földre. A követség három vendégszobáját fent az emeleten Nagy Imréék, Szántó Zoltánék, Lukács Györgyék kapták. Lent volt még egy szoba, ami a hallból nyílt, ezt a Donáth család kapta, öt személy, mert Donáth édesanyja is velük volt, és a felesége, Éva előrehaladott terhes volt a harmadik gyermekükkel.

Néhány napon át erős ágyúörgés rázta a követség épületét. Le is tereltek bennünket gyakran a pincébe. Sok órát töltöttünk naponta lent. Minden percben vártuk, hogy reánk dől az épület. Valószínű, azért állították az oroszok az ágyukat közvetlen a követség falához, hogy zavarják amúgy is kevés nyugal munkát. Vagy máshonnan nem lehetett ilyen jól ágyúzni a Vajdahunyad várát, ki tudja?

Ennél fájdalmasabb dolog is történt a harmadik vagy negyedik napon. Az emeletről nagy csattanást hallottunk, majd riadt futkosás és kiabálás. Kiderült,

hogy a követség 32 éves titkárát, aki közel ment az egyik emeleti ablakhoz, gépfegyverrel fejbe lőtte az utcán őrt álló fiatal orosz katona.

Láttuk, amint letakarva hordágyon lehozzák az ártatlanul megölt embert. Özvegye és két gyermeke maradt árván. Ebből az esetből sem lett diplomáciai bonyodalom, mint később a mi elraboltatásunkból sem. És abból sem, hogy a magyar újságok megírták, hogy Nagy Imre és politikai csoportja Romániától kért és kapott menedékjogot. Ha netán megbolondultunk, és valóban Romániától kértünk volna menedékjogot, akkor öt hónap múlva hogyan kerültek vissza a férfiak a magyar börtönökbe? Hogy körülbelül egy év múlva pert csináljanak teljesen titokban Nagy Imre, Gimes Miklós, Szilágyi József ügyében, akik ellen még annyi bizonyítékot sem tudtak összekaparni, ami egy jogállamban 6 hónapi börtönbüntetést vonhatna maga után; Maléter Pál esetében, akinek szintén nem volt más bűne, mint annak idején a 13 aradi vértanúnak: védte a hazáját, fegyverrel harcolt Magyarország függetlenségéért. 110 év múlva újabb mártírhálál ugyanazért a »bűnért«.

Jugoszláv újságírók bejártak a követségre, arról beszéltek, hogy a belgrádi és az újvidéki lapok milyen pozitívan értékelik a Nagy Imre-csoport tevékenységét a forradalom előtt és alatt. Az újvidéki magyar nyelvű lapokat odaadták elolvasni. És egyszer csak egész váratlanul azt látjuk a lapokban, hogy Tito a Pulában tartott beszédében ellentétes módon ítéli meg a csoport politikáját, revizionistáknak nevez bennünket.

A pulai beszéd után nem bíztunk többé Titóban, rájöttünk, hogy nincs sok különbség közte és a primitív Hruscsov között.

Úgy látszott, hogy a követ és az alkalmazottak csak sejtettek valamit Hruscsov és Tito galád egyezkedéséről, mert a követ hosszú időn keresztül kérlette Nagy Imrét, hogy a csoport ne hagyja el a követséget: attól fél, nem jutunk haza. Nagy Imre viszont azért határozott úgy, hogy kimegyünk, mert már november 23-ára teljesen kifogyott a követség élelmiszerkészlete. Kenyér egyáltalán nem volt. Az oroszok blokádot rendeltek el, és semmiféle élelmiszert nem engedtek behozni a követségre. A szakácsnő már három napja kenyérkeveréket süttött tepsiben, csak a gyerekek számára.

Ekkor Nagy Imre bejelentette a követségnek, hogy hazamegyünk. Néhány nappal azelőtt kapott a csoport egy garancialevelet Kádár és Münnich aláírásával, hogy senkinek semmi bántódása nem lesz, mindenki hazajut a lakásába. Persze ebből az ígéretből egy szó nem volt igaz. Már napok óta kész lehetett az oroszoknál a forgatókönyv, a terv az elfogatásunkra.

A hallban Nagy Imre és a követ körül nagy csoportosulás volt. Vita kerekedett afelől, hogy menjünk vagy maradjunk. A követ teljes erőbevetéssel igyekezett Nagy Imrét lebeszélni a követség elhagyásáról, mondván: ha kiteszük a lábunkat a követségről, tovább senkiért sem vállalhatja a felelősséget. (...)"

Kádár visszavonta adott szavát. Soldatic nagykövet első kapcsolatfelvétele az új magyar kormány hivatalos képviselőjével 1956. november 8-án megtörtént. Valójában ez Kádár Jánossal folytatott megbeszélés volt. Soldatic nagykövet november 9-én ismét meglátogatta Kádárt. A találkozón Apró Antal is részt vett.

Soldatic nagykövet a Nagy-csoport ügyének rendezésére megfelelő megoldást kívánt találni, nevezetesen, „a Kádár-kormány a jugoszláv kormánynak

belső (nem nyilvános) garanciákat nyújt olyan formában, hogy Nagy és az elvtársak elhagyhassák a nagykövetséget, és a későbbiekben nézzék meg, közülük ki lenne hajlandó az együttműködésre, stb. Közöltem, hogy az a benyomásom, a Nagy-csoport mindinkább olyan határozatot kíván kapni, amely nem kényszeríti őket az ország elhagyására, s ezáltal megszűnne az a potenciális veszély, mintha külföldön új kormányként kívánnának működni.”

Kádár válaszában közli:

„Nagy és csoportjának mindenekelőtt át kell magukat adniuk az új magyar kormánynak. A találkozó Kádárral ezért nem vezetett el az ügy rendezéséhez.”

(...) Nagyék „kijelentették, belátták, hogy egyes állásfoglalásaik – a négy nagyhatalom általi garanciák nyújtása a semlegességet illetően, a Varsói Szerződésből való kilépés, a többpártrendszerrel szembeni megfogalmazásaik – nem voltak reálisak és politikailag nem voltak célszerűek” (a szerző kiemélése). Nagy és társai egymás közötti vitájukban egyetértettek abban, hogy az ország belső problémáinak rendezésében aktívan részt kívánnak venni, és hogy a JSZNK nagykövetségét el kell hagyniuk. Erről Zec és Soldatić azonnal értesítették a JSZNK kormányát, egyúttal még az este folyamán Soldatić nagykövet Kádár Jánostól, a kormány elnökétől kérte, hogy fogadja.

Kádár 1956. november 15-én fogadta Soldatić nagykövetet. Soldatić a Nagy-csoport menedékjogának rendezéséről folytatott megbeszélésekről másnap értesítette kormányát:

„Beszéltem Kádárral. Közöltem vele Nagy és társai nagykövetségünk elhagyásáról szóló határozatát, valamint azt, hogy Magyarországon kívánnak maradni azzal az elhatározással, hogy hozzájáruljanak a helyzet rendezéséhez. Megindokoltam, hogy főként a mi megítélésünket fogadták el, ami annyit jelent, hogy alapkérdésekben megváltoztatták eddigi állásfoglalásukat. Kormányomnak garanciák adását kértem, nevezetesen hogy Nagy és társai eltávozhassanak, és nem alkalmaznak megtorlást ellenük. Kádár beleegyezett az írásos garanciák adásába, kormányának erről azonnal beszámol, valamint úgy véli, hogy Nagy és társai már holnap reggel elhagyhatják nagykövetségünket. Kiemelte, hogy egy ilyen megoldás tekinthető a legjobbnak, s az nagyban hozzájárul a helyzet tisztázásához.”

November 17-én reggel 9 órakor Kádár visszavonta korábban hivatalosan tett ígéretét, és újabb, nagyon nehéz feltételeket szabott. Kérte „Nagy és Losonczy lemondási nyilatkozatát, a Kádár-kormánynak az ellenforradalmárokkal vívott harcával való egyetértésüket, hogy az általuk megtett fellépések nem voltak helyesek, valamint azt, hogy a Kádár-kormány működését nem akadályozzák. Továbbá hogy Nagy, Losonczy, Haraszti, Donáth, Jánosi, Táncos, Szilágyi és Rajk Júlia elhagyják az országot, és egy ideig – a magyarországi helyzet normalizálódásáig – egy szocialista országban kapnak menedékjogot.”

Kádár a Nagy-csoport „személyi biztonságát szavatolta”. Magától értetődő, hogy a Kádár-kormány visszalépése az egész Nagy-ügy rendezését a kezdeti állapotokra vetette vissza.

Kádár november 18-án magához rendelte Soldatićot, kitarva a november 17-i beszélgetésük során elhangzott saját követeléseivel. Soldatić nagykövet ismertette vele, hogy a jugoszláv kormány által megtett intézkedések

nek Nagy és társai ügyében a november 16-án kettőjük közötti beszélgetés során keletkezett egyezség képezi az alapját. „Kádár mindezt nemcsak hogy letagadta, de továbbmenve egy újabb javaslatot tett, hogy a menedékjogot kapott személyeket a magyar hatalmi szerveknek adjuk át, s ők velük az ügyet a legjobb és legmegfelelőbb módon rendezik. Ez annyit jelent, nincs szükség arra, hogy diplomáciai úton rendezzük a kérdést, mint például Nagy és Losonczy nyilatkozatát, tartalmazva a Nagy-csoportnak emigrációba történő távozása részleteit, mivel ők mindnyájan magyar állampolgárok, és ezeket az ügyeket a Kádár-kormány közvetlen módon velük kívánja rendezni. Kádár egyben közölte, hogy kormánya kormányunknak semmilyen garanciákat nem adhat, mivel kormánya nem volt részese a menedékjog kérdése megnyitásának, s így módon nem vállalhat kötelezettséget annak felszámolásában.”

Tekintettel Kádár és a magyar kormány ezen állásfoglalására, a jugoszláv kormány kitarzott a meglévő probléma megoldása mellett. Ezért 1956. november 19-én Dobrivoje Vidić miniszterhelyettes (külügyminisztériumi államtitkár-helyettes) utazott Budapestre, aki magával hozta a Jugoszláv SZNK Végrehajtó Tanácsának 1956. november 18-án keltezett levelét.

A Jugoszláv SZNK kormánya levelében a menedékjog megoldása kérdésében minden addigi erőfeszítését összefoglalva megállapította, hogy „nem marad más hátra, mint megismételni javaslatunkat, hogy az önök kormánya (magyar) kormányunknak Nagy Imre és társainak – akik a Jugoszláv SZNK budapesti nagykövetségén tartózkodnak – személyes biztonságát szavatoló írásos garanciát ad, ami annyit jelent, hogy a Jugoszláv SZNK nagykövetségét szabadon elhagyhatják és otthonaikba visszatérhetnek”.

Vidić Soldatićsal együtt Kádárnak a fent nevezett levelet az 1956. november 19-i találkozón adta át. Magyar részről részt vett rajta Marosán, Dobi és Sebes.

A Vidić, Soldatić és Kádár közti soron lévő, november 21-i találkozón Kádár kijelentette, hogy a fő álláspontján kíván maradni, miszerint a múltban való tevékenységéért senkit sem vonnak felelősségre, s ez Nagyra, valamint társaira is vonatkozik.

Dobrivoje Vidić november 21-i jelentésében olvasható: „Hivatkozva a Kádár-kormány fő álláspontjára, miszerint senkit sem vonnak felelősségre, azt a kívánságomat nyilvánítottam ki, hogy levélben közöljék, ennek alapján Nagy és társai a nagykövetséget szabadon elhagyhassák és hazatérhessenek a személyes biztonságukat szavatoló fenti garancia értelmében, ahogy azt Kádár fogalmazta meg kormánya fő állásfoglalásában a volt aktivisták tekintetében. Egy ilyen írásos dokumentum lehetővé tenné, hogy Nagynak és csoportjának a Kádár-kormány ilyen nyilatkozata alapján nem látjuk többé indokát a menedékjog további biztosítására, ugyanis

a) már nem fenyegeti őket pogrom-veszély;

b) a magyar kormány biztonságukat szavatoló garanciákat adott ki, miként már erről szóltunk. És ez egyúttal azt jelentené, hogy a menedékjog teljes kérését lezárnak tekinthetjük.”

„Nem esik bántódásuk a múltban elkövetett ügyeikért”. Vidićet és Soldatićot Kádár a november 21–22. közötti éjszakán ismét fogadta, mely megbeszélésen Münnich Ferenc is részt vett. Kádár ez alkalommal átadta

kormányának a Jugoszláv SZNK Végrehajtó Tanácsához intézett levelét. Bár a levélben a menedékjog problematikájának teljes történetére vonatkozóan a magyar kormány álláspontja nyert megfogalmazást, a levél tendenciózusan íródott, erre Vidić azonnal felhívta a figyelmet, fenntartva a jogot, hogy a Jugoszláv SZNK kormánya írásban válaszoljon, mégis a levél tartalmazza a Nagynak és társainak nyújtandó kért garanciákat, hogy ellenük 'a múltban elkövetett ügyeikért' nem alkalmaznak büntetést, és hogy otthonaikba szabadon távozhatnak. Ezen a találkozón megállapodtak abban is, hogy Soldatić és Münnich – akkori belügyminiszter – együtt végzik Nagy és társai hazaszállításának technikai részleteit.

Vidić és Soldatić a JSZNK kormánya hozzájárulását november 22-én megkapva, Naggyal és társaival ismertették az őket érintő kérdésekre vonatkozó határozatot. A Naggyal és társaival történő találkozóról és megbeszélésről Soldatić még aznap értesítette a JSZNK kormányát. Aznap jelentésében olvasható:

„1. Vidić elvtárs Naggyal és társaival közölte az őket és a Kádár-kormányt érintő kérdésekre vonatkozó határozatot. Nagy legelőször saját és a többi elvtárs nevében kifejezte a JSZNK kormányának háláját a kérdés sikeres elérésére tett erőfeszítéseikért, amellyel ők teljesen elégedettek, és amely biztosítja számukra, hogy magyar területre távozzanak és bekapcsolódjanak az ország életébe.

Soldatić nagykövet és Münnich november 22-én éjszaka az elért meg egyezés életbeléptetésének kérdéseit pontosították. Münnich kérelmére és magyarátára, miszerint Nagy és társai hazaszállítása, ha idegen diplomáciai misszió autójával történne, illetve maga a szállítás újabb zavargások kitörésének lehetőségét eredményezhetné, valamint hasonló okok miatt, azt legjobb lenne sötétedéskor elvégezni – Soldatić nagykövet elfogadta. Nagy és társai a nagykövetség épületét november 22-én 18 óra 30 perckor hagyják el.”

„A sorsunk elé kell néznünk”, mondta Nagy Imre. Nagy és társainak a nagykövetségről történő távozásáról, hazatérésükről és későbbi ismeretlen irányba történő elszállításukról Soldatić még aznap este értesítette kormányát: „A Münnichhel történő megállapodás értelmében Nagy és társai családtagjaikkal 18.30-kor elhagyták a nagykövetséget. Egy külön autóbuszba szálltak, amelyet Münnich a magyar szervekkel együtt küldött hazaszállításuk céljára. Az utolsó pillanatban, beszálláskor az NKVD szervei is beavatkoztak az eseményekbe azzal az indokkal, hogy nekik kell Münnichhez szállítaniuk az egész csoportot. A helyszínen határozottan közbeléptem, mire elálltak szándékuktól. Ám az autóbusz indulásakor az egyik orosz beugrott az autóbuszba. A történetek miatt az autóbuszba küldtem Milan Drobac ezredes és Milan Georgijević első titkárt. Az autóbuszt néhány orosz civil autó követte orosz ügynökökkel.

Drobac 10 perc elteltével telefonon felhívott, és közölte, hogy az autóbuszt az orosz parancsnokság épülete elé irányították. Ott egy orosz alezredes Drobacot és Georgijevićet kiszállította az autóbuszból. Georgijević tiltakozására az alezredes kijelentette, hogy ő a parancsnoksága utasításait hajtja végre, és hogy őt Münnich nem érdekli. Ezt követően az autóbusz szovjet páncélozott autó kíséretében ismeretlen irányba távozott.

Münnichet mindezekről telefonon értesítettem, kijelentve, hogy nyilvánvalóan a két ország között megkötött egyezmény megszegése miatt tiltakozom. Münnich megígérte az ügy kivizsgálását.”

***

Nagy Imre tudatosan vállalta sorsát, amire Milan Georgijević követségi első titkár hívta fel a figyelmét egy belgrádi történész kolleginának: „Nagy Imre felszállt az autóbuszra, és az ott ülő sofőrhez fordult, aki nem válaszolt kérdésére, majd leszállt. Soldatic nagykövet azt tanácsolta neki, ha akar, maradjon, és ne menjen. Nagy elhatározásától nem tágitott, és felszállt az autóbuszra.”

Szilágyi József *A deportáció évei* című írásával búcsúznak az Olvasótól:

„(...) Mi már mindannyian összecsomagoltunk, útra készen álltunk. A vita a hallban tovább folyt. Az én gyerekeim nagyon türelmetlenek voltak. Húztak a kezemnél fogva, hogy menjünk már. Végül is kimentem velük az utcára és felszálltam a reánk várakozó autóbuszra. A gyerekek rögtön elhelyezkedtek az üléseken, én pedig lehajolok a sofőrhez, aki mozdulatlanul ül, mint egy bálvány, szólok hozzá, hogy ismeri-e a pesti utcákat? Nem válaszol, jobban odanézek a sisakja alá, és rájövök, hogy ez egy tipikus orosz arc. Rémműlten lerángatom a gyerekeket, futok vissza. A hallban mindenki egy kupacban, még mindig vitáznak. Széttolom az embereket, megfogom Nagy Imre zakóját, és hadarom: „Imre bácsi, ne menjünk ki! El fognak bennünket rabolni, egy orosz sofőr ül a volánnál.” Nagy Imre teljesen nyugodtan válaszol: „Tudjuk, fiam, a követ úr is ezért kapacitál, hogy ne menjünk ki. De maga tudja a legjobban, hogyan állunk élelem dolgában. Éhezés vár a gyerekekre... muszáj kimennünk, a sorsunk elé kell néznünk.”

Mindenki fogta a csomagját, kimentünk és beszálltunk a buszba, ami nagy gyorsasággal megindult. Utolsónak felszállt egy fegyveres magyar katona is. Én a leghátsó ülésen ültem a gyerekeimmel, mellettem Újhelyi Szilárd, aki szólt, hogy húzzam el a függönyt, és nézzek ki, mi történik. Mi már Szilárddal előbb észrevettük, hogy a követségi kocsit követi az autóbuszt. Akarják látni, hová visznek bennünket, mondja Szilárd. És ekkor látjuk, hogy két orosz harckocsi szemben egymással megáll a Dózsa György úton (az egyik tank a liget felől jött, a másik talán a Nefejejs vagy a Damjanich utcából), mintegy elvágják a követségi autó útját. Nem véletlenül mondtam, hogy jó előre meg volt szerkesztve a terv az elrablásunkra. (...)

Epilógus. Soldatic kormánya utasítására a nov. 22-éről 23-ára virradó éjszakán Kádárral sürgős találkozót, illetve telefonbeszélgetést kért a teljes ügygel kapcsolatos információkhoz jutás érdekében. Azonban semmilyen válasz nem érkezett. Csak november 23-án hajnali 1.30 perckor értesítették arról, hogy Kádár nem tudja fogadni, majd reggel pontosítják a választ. Soldatic nagykövet nem várva tovább, még aznap 8.30-kor levelet küldött Kádárnak.

Soldatic nagykövetet Kádár sem november 23-án, sem a rá következő napokban nem fogadta, levele megválaszolatlan maradt.

Nagy és társai a kapott kádári garanciák ellenére nem térhettek vissza otthonaikba, hanem erőszakkal Romániába vitték, majd koholt vádakkal elítélték őket. A magyar demokratikus nemzeti felkelés vezetőit kiszolgáltatottá tették ellenségeiknek.

A későbbiekben Tito a magyarországi helyzet normalizálása érdekében Nagy Imre és társainak Romániából történő hazaszállításán fáradozott.

A Nagy-ügy mellékfigurái, a döntések előkészítői – Vidić, a Jugoszláv Külügyminisztérium magas rangú munkatársa és Firjubin belgrádi orosz nagykövet – Tito egészségére, valamint a szovjet–jugoszláv „kölcsonös bizalomra” koccintottak.

A Nagy-ügy Jugoszlávia számára a világ közvéleményében hatalmas presztízsveszteséggel járt, nem beszélve a szovjet kormányról, egyúttal a magyar–jugoszláv és a szovjet–jugoszláv viszony stagnálásához és pillanatnyi feszültségeihez vezetett.

Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet ezzel befejezte magyarországi küldetését, visszarendelték Belgrádba, helyére Jovo Kapičić¹² nagykövet, az UDBA (a jugoszláv ÁVH) embere került, aki öreg napjaiban állítólag azzal dicsekedett, hogy ha ő lett volna Soldatić helyében, átvitte volna a Nagy Imre-csoportot a határon. Egy másik városi legenda szerint Soldatić szomorú perceiben ezeket mondogatta: „Prodali smo Nađa, prodali smo Nađa!” („Eladtuk Nagyot, eladtuk Nagyot!”)

2016. október 9-én meghalt Frankovics György, műhelyünk barátja. Sok-sok remek közlést köszönhattünk neki, hagyott is ránk fontos kutatási eredményeket. Munkáiban fáradhatatlan volt; amit könyvtárakban, levéltárakban, terepen végzett gyűjtőmunkája során följegyzett, fölfedezett, megörökített – a magyar–délszláv kapcsolatok felbecsülhetetlen értékét jelentik.

Drávafokon született 1945. február 9-én. Magyarországi horvát etnográfus, író, tudós, publicista – sorolja szűkszavú pontosan a wikipédia.

Emlékét megőrizzük. Forrásértékű, fontos anyagot bízott ránk; e számunk oldalain a *Nagy Imre kiiktatása. Jugoszláv diplomáciai iratok* című kiadandó könyvből közlünk egy fejezetet.

¹² Kapičić, Jovo (1919–2013) jugoszláv diplomata. 1936-tól tagja a JKP-nek. 1941-től politikai biztosként részt vett a népfelszabadító háborúban. 1946-ban a montenegrói kormány belügyminisztere lett, 1947-től 1955-ig a szövetségi belügyminisztériumban miniszterhelyettes. 1955-től a külügyi államtanács tanácsosa. 1956 decemberétől budapesti nagykövet, később Stockholmban szolgált.